

kinek emlékezetét üljük. Ő nincs többé az élők és működők sorában. Ez búsít, mert benne egy oly embert vesztettünk el, ki, míg élt, rendeltetésének őszintén megfelelt. Ő mindazt őszintén megtette, a mit körülményeinél és tehetségeinél fogva tehetett. Mint pap az egyháznak, mint tanár a hazának hű fia, mint író az Akademiának előre törekedő tagja volt. Az ily férfiú kimulása mindenütt nagy veszteség, de tisztelesen az nálunk, hol a hazának a jókra még mindig oly igen nagy szüksége van. Koporsójánál Kőszeg városának egész lakossága, sírjánál az ottani gymnasium mély gyászba merült ifjúsága nyilvánította, itt pedig jelenleg ezen emlékezeti ünnep által maga az Akademia nyilvánítja: hogy Beély Fidél a jók egyike volt.

A KELETI NEVELÉSZET.

ÉRTEKEZÉS

NAGY MÁRTON L. TAGTÓL.

A keleti nevelészet.

Nem kétlem, hogy mi magyarok, mint kelet népe előtt, a keleti nevelészet nem egészen idegen; de azért még azt sem, hogy annak tudata habár ismeretünk körén belül fekszik is, körülvonalazva némi érdekes adatokat hallani ne akarnánk, annyival is inkább, minthogy kelet bölcsője lévén az emberi nemnek, bölcsője egyszersmind a nevelészetnek is. Azonban, habár talán a szükségelt adatok hiánya ismeretünk körét korlátozná is, czélunk kitűzött föladatunkat megoldani, s annak történetét kedvező körülmények közt egy önálló munkában ily czím alatt: „A nevelészet története” úgy állítani elő, hogy kellően tájékozhatassuk magunkat, és láthassuk, miszerént kelet ősrégi népei is már gondjaik közé sorozák a nevelészetet, azáltal az állam jólétét megalapíthatni gondolván.

Lássunk hát czélunk megkísértéséhez.

A nevelészet hajnala.

Tudva azt, hogy keletről jő a világosság; hogy keleten kel a nap s így a szellem is: tudnunk kell azt is, hogy keleten kezdődik az emberiség története, és történelmi fejlődésének kezdete is.

Kelet ismertetése.

Ázsiában, ha nem annyira is mint Európában, de mégis áthat a víz- és földfejlődési menet; a hol pedig e kettő közül az áthatás belsőbb, ott a föld leginkább kifejtett. Afrika, hol az óriási hegyeket kivéve, az egyformaság túlnyomó, a történet templomának csak előcsarnoka. S a mi a hegyes részekben történik, az európai élethez tartozik. Éghajlatát, növényeit és állatait tekintve, ezekkel azonosak lakói is. Az iszonyú természetváltozás Afrikában oly óriásilag rohan a szellemre, miszerént ez zavartan és lenyomva öntudatlanul veti le magát előtte. Azért kelet is az állag országa, melyben az ember támad és múlik. Kelet, (Hegel szerint) a patriarchai természetegészből folyván ki, magában el nem oszlott állagi világnézet, melyben a kormány theokrátiái. E kormányformának fényében süllyed alá jogtalanul az egyéni személyiség; a kültermészet közvetlenül isteni, vagy ékessége az Istennek s a valódiság története költészet. A szokásokon is, ezek mellett a babonás szertartásokon, személyes hatalom és önkénytes uralkodás véletlenségeire s különféle állapotokrai felosztáson szorosan függő keleti, kívül-belül conservatív. Legnagyobb szerencséje a nyugalom és élvezet. A szabad személyiségnek eszméjét és jogát tudja, de el nem ismeri: egyrészt a becsület és szégyen iránt kevés mélyebb érzéssel bír, minthogy saját nagyságát csel és ravaszságba helyezi; másrészt a felsőbbek irányában szolgálai, alábbvalók iránt kényuri. Minthogy pedig azzal az ember még mint személyes lényeg nem ismertetik: azért hiányoznak keleten is az erkölcsiségnek valódi emberi alapjai, — azért korlátlan ur az apa gyermekének élete és halála fölött, — azért rabszolgánője férjének az asszony, — azért a nevelészet

czél gépies rá- és beszoktatása a mondatoknak és jellegeknek, melyekhez anépéletkötvén, előkészítés a kétségtelen tekintélyeknek gondolatlan meghódítására, oktatásban a vallás-mondatoknak emleáltaliváltoztatlan eszközlése, a formák és imák gépies bemaolása, melyekre a mindentudást és minden szellemi műveltséget átkaroló papi kaszt szoktatta, s melyeket Tibetben és a kalmukoknál egészen következetesen — gépek által végeztet. A nevelészet czélja továbbá, hogy a szerzett műveltség fokát szorosan megtartsa, azon kívül ne menjen. Az egyéniség jogosultságra és megismerésre nem jutván, rendeltetése külsőleg magából nem határoztatik meg, azaz: születés és előkészítés által adatik meg neki. Lehetés és ismerés külsőleg közöltetik s külsőleg vétetik föl, mint a keleti szellem önmagát csak külsőleg bírja a természetben és természetesen. — Keleten van minden műveltségnek kezdete, kezdete az első felfödözéseknek, melyek minden igazán emberi élethez képezik az alapot; de csak a kezdetet és a világtörténet fölépítéséhez az első alapkövet. A kelet egész életében, tehát nevelészetében is a népek bölcsője, a régiség és emberiség gyermekkora.

Ázsia mint a történet bölcsője.

Ázsia a legelső történeti életnek ívlapja. Tulajdonképen Kelet-Ázsiában, vagy a chinai sík földön veszi kezdetét a történet; Dél-Ázsia-vagy Indiában tovább halad. S Nyugat-Ázsiában tisztán. Kelettől áttér tisztán Nyugatra úgy, hogy a Perzsa-birodalom a keleti tartományok történetét a nyugattal közvetíti. E három tartományban tehát, melyek közül mindegyik kettős tengeri tartományt foglal magában, föltárja Ázsiát, s azokból foly a nevelészet története is, mely Chinában családí, Indiában kaszt, Perzsiában nemzeti nevelészet. Ezen államok mindegyikében a nevelészet mégis épen oly kevéssé fejlődött, mint azok története, — ezen államok csak lázadásokat ismernek.

A nevelészet azonos az országgal.

Ázsiában a történet jellege inkább helyi, mint időszéri, s a további menet itt egy más népben lép föl az első mellett, a helyett, hogy az ugyanazon nemzetenél egymás után fejlődjék. — Afrikának csak Egyptomban van története, de nem afrikai, hanem ázsiai: különben a milyen maga az ország, olyan nevelésze is, — jelvényes. És mint Egyptomnak, jöllehet Afrikához tartozik, műveltsége és nevelésében kelethez kell számíttatnia: úgy lép ki ellenben ugyanabból szellemi életével a sémi néptörzs tetőpontja, Palaestina Izrael népével, mely külsőleg kelethez tartozik, minthogy az elkülönítve minden más népek és tartományoktól, a világ történetében theokrátiájával és theokratiai nevelészetével egyedül áll.

A keleti nevelészet vallásos jellegű.

Keleten tehát minden: az állam és művészet, tudomány és családi élet határozottan a vallásosnak jellegét viseli: úgy a nevelészet is, melyet a vak engedelmességre való szoktatás fegyelme által az emberiség gyermekkorának jelöli, melynek a gondolkodás nélküli gépies tanulás is megfelel, mely előtt a tartalom megértése idegen marad. Kelet, mint mondók, csak kezdete az emberi műveltségnek; népei romlottak, s agg gyermekké lettek, minthogy a semmittevő szokás, a régihez való szilárd ragaszkodás, és a gondolkodás nélküli tanulás fejlődést nem türtek. Kereszténynél a vallás-megismerés, mely őt erkölcsi cselekedetre ösztönzi, keletinél a külső tett formaszerű szolgálat maradt, mely az összes többi tudásra és külső életre, mint megrögzöttre, a változatlanulak bélyegét nyomta, a testet kifárasztotta, a lelket elaltatta, és az érzékeket a testi élvezetnek annyira megnyeré, hogy még a fajtalanságot és gyermekölést is istennek tetsző szolgálatul tekintették.

A kelet vallása természet-vallás.

Keleti nép isteneiben a természet jeleneteit és természet erejét tiszteli; ő a szellemet a természettől el nem választ-

hatja; a honnan vallása természetvallás, istene előtte külhatalom marad, mely alá magát föltétlenül vetnie kell, mely felé félelem és remegéssel közelít. S e felfogáshoz mérve az államban, család- s nevelészetben csak szoktatást ismer a föltétlen engedelmesség és vak alárendeltségre. A szellem sokféle fejlődése a tan-anyag által ép oly kevéssé engedtetik meg, mint a megszokott engedelmességtől a szabad tetre való átmenetel. Hiányzik nála a személyiség érzése, egyéniségének jogtudata, gondolkodása, akarata és érzésének önállósága. Ezt átalánosságban előre bocsátva, áttérünk az egyes birodalmakra.

CHINA.

Családi nevelészet.

A családi nevelészet fogalma.

A keleti műveltség ezen egyetemes jelleme egyes népeknél különös sajátságokkal is bir. — Chinában, e nagy terjű birodalomban, mely félszer nagyobb Európánál, s kiterjed keleti Ázsiától egész a nagy Oceánig, a császár magát népe atyjának tekinti, s a nép teszi családját, a nép ő irányában kiskorú és akarat nélküli. Ezen alapnézet őt minden nyilvános viszonyok fölé helyezi, mivel a család szentnek tartatik, ugyanazért a családi kötelességek a legfőbbek anyyira, hogy az erkölcsileg megromlott chinai világban minden erény, őszinteség, hűség és szeretet a családokba menekült. A fiú alattvalója marad az apának, míg él, és ha valaki magát Chinában kitünteti, akkor az apa, ki ily fiat nevelt, jutalmaztatik meg. Az elhunytak sirjai és emlékei Chinában legtovább és legbuzgóbban tartatnak tiszteletben. „Minden nevelészetnek czélja — mond egy chinai bölcs, — Tschunhi — az erény. Ezután kell a tanoncznak törekedni; tanárnak pedig kötelessége, az ifjuságnak jó példával szolgálni s magát mint képzőt tekinteni, ki a durva anyagot idomítja. Az oktatásoknak és intelmeknek, minttavaszi esőnek a növényekre áldást hozóknak

kell lenni. A napi leczke rövid és tartalomdús történeti elbeszéléssel végződjék.

Általános képzés.

De minthogy, mint mondók, China nagy terjű és különböző éghajlatú birodalom, ugyanazért egy jól szabályozott tisztí gépiességet szükségel. Mandarinok helyettesítik a császárt, kinek a nép közt legtudósabbnak kell lenni, mivel őt illeti minden parancs, neki kell tudni mindent kikutatni és szabályozni. Kell tehát, hogy iskolákban számosan oktattassanak; minden chinainak olyannak kell lenni, hogy császári atyjának akaratát és parancsát megértse. China tehát az iskolák és kísérletek országa, az iskolákban kiképzettek fokonyként haladnak államszolgálatban fölfelé. A candidatusok vizsgálója legfőbb államhivatalokra maga a császár, s a vizsgálat eredménye állami lapok által tudatik a közönséggel. De a hivatalnokoknak nem csupán a szükséges szakismeret birtokába kell jutniok, hanem alakilag is annyira kiképezettniök, hogy verselni is tudjanak, és jó ízlést tanusítsanak. Azonban minden tudásnak csak emlékéruknek kell lenni, mivel a tárgyak kutatása és önálló átgondolása nem engedtetik meg, minthogy iskolákban is lelketlen szigorú gépiesség uralkodik.

Eltekintve egyelőre a nevelészet és oktatás részletezéseitől, még némi általánosságról teszünk említést, melyekből azután áttérünk célunk kiviteléhez.

China kül jellemzése.

Chinának különböző éghajlata és sajátos földje, mint egyébre, úgy műveltségre nézve is minden más nemzetektől különböző eredményt mutat fel. — Természete szerint a chinai földéhez képest földmivelésre van utalva. Szellemi léte patriarchai életre szoritkozik fejlődés nélkül. China története az, hogy ne legyen története s ne bírjon történettel; a hol China élni kezd, ott kész is életével, „valamint a kristályozatio pillanatában él, hogy azután örökre holt maradjon, a milyen életének pillanatában lön“ — úgy China is. Ezen természetes szellemi élete a chinainak szervezése által

alapított meg. Ő az ő sárga vagy barnás színével, kevéssé gömbölyű fejével, erősen hátrahajlott homlokával, meglehetősen lapos arczával, kiálló pofacsontjaival, kisdud orrával, kidüledt és kajsza szemeivel, sok orrhangzójával s nyelvének egyszótaguságával—mongol. Mint mongol érzéki élvezetű, míg anyagi élet tekintetében nyers: ő megeszik mindent, sólymot és baglyot, kutyát és poczkot, egeret és macskát.

B e l j e l l e m z é s e.

J e l l e m é r e nézve gyermekileg szelid, nyíltszívű, tiszta és meglegedett; de gyanakodó és ravasz: ezen ellentét ugyanegy és azon személyben található s változott helyzet szerint majd mint büszkeség, majd mint szolgálai érzés tűnik fel stb. Tetteiben fortélyos. Földmivelés- és gyáraknál tartó; a chinai munkás, minthogy egészen földére szorítkozik, s az égnek soha nem szünő működésében föltétlenül bízik.

N y e l v e.

A chinainak nyelve gondolatokra nézve jelvényes kijelöléseken nyugszik, de írása a tárgyak leképlésére a hangzók előállításán nem: valamint egész világnézete szerzetlen, úgy állítják össze szabálytalanul a nyelv szavait is, melyek mind egyenlők kül értékökre nézve a nélkül, hogy azt hajlítanák és alkátnák, vagy egy szerves nyelvtételhez kötnék, hasonlóul a kifejeletlen gyermek beszédmódjához, ki a szavakat összekötetlenül állítja egymás mellé. 50 ezer függetlenül egymásközé helyezett írásjegyekkel és 450 szótag vagy egyszerű hangösszesítéssel állítja föl az egész nyelvépületet, és e szótagok az által tartják fenn kiterjedéseket az életben előforduló ezer meg ezer fogalom megjelölésére, hogy azok különféle ékezősekkel kimondva, mindig más fogalmakat jelentenek.

C h i n a t u d o m á n y o s t e k i n t e t b e n.

A g o n d o l a t k ö r, mely ez említettük nyelv által fejeztetik ki, érzéki, mely a természeti életen túl nem terjed: szellemi fogalmak csak hasonképletes, a természet teréről kölcsönzött körülírások által fejeztetnek ki.

A tudomány chinai életben legbecsesb: csak a tudósok a tisztviselők. „Chinában a tudomány és állam egy; a nép egész élete a megismerésen nyugszik; a bölcsek az államférfiak s az államférfiak a bölcsek. — Kitünő Chinában a csillagászat, mint az égből jött tudomány, mely az isteni létnek legfőbb nyilvánulása, már korán kiműveltett: a csillagászok az ég jóslói, s a császárnak kötelessége kormányzásában a csillagok constellatiói szerint irányulni.

A természettörténet szorgalmas észlelések által dúsan műveltetik.

A gyógyászat a császárok legrégebbeinek egyike által alapított.

A történelem, mely Chinában lényegileg természettörténelem, igen gazdag irodalommal bír.

S a bölcsélet minden dolog lényegét kutatja. Igenis, mivel a chinainál az okoskodás visszavonul, sajátképi tudományos élete leginkább csak észleletek s ötletek gyűjtése és az anyagnak szellemi földolgozása csak Krisztus születésétől kezdődik. És épen azért hiányzik a chinaiaknál, kiknek sok föltalált dolog tulajdonittatik, a szellem, ugyanazoknak kiművelésére és fölhasználására is. Chinában találták föl a löport, mielőtt azt Németországban ismerték, itt értették a lemeznyomatok lemásolásának mesterségét, mielőtt Németországban a könyvnyomdászatot föltalálták; innét keletkeztetik a porcellán, iránytű, harangok és kártyajáték föltalálását. De mind ezen találmányok vagy már magokban, vagy az által tanusítanak korlátolt szellemet, mivel azokat nem használák. Eszménység és magasb érzések, valamint magasb gondolkodó erők egyenlően vonulnak vissza a chinai föbe: a művészet, mely a személyi szellemnek természet fölötti túlnyomóságát föltételezi, mivel az a természet eszményítése az emberi szellem által, azért semmi magasb fejlődésre nem vergődik. — A chinai műfaragványok csak játékok. Az építészet föllengős és eszménység nélküli. A festések nél hiányzik a távlat (perspective) a jelentőség csekély. Ellenben a festékerzék nagy és a festészetben minden nemzetet fölülmulnak. — A zene lármás sok öszhangzás nélkül: „A ti áriátok, mond egy chinai orvos Han-lin-ből Amiot atyának, nem a

mi füleinknek, és a mi áriánk nem a ti füleiteknek való.“— A pipere szép forma helyett fényben, műveltség helyett csonkításban áll; s szép mozdulatok helyébe Chinában a szemfényvesztő bohócok mesterségei léptek.

A költészet a szellemi művészet, csak lantos s pedig gyöngéd és valódi, de mégis mértékletesen s hűtőleg termő; vannak dalaik, tankölteményeik és meséik, de regényeik és színjátékaik nincsenek. *) És mint a költészet, úgy gyökeredzik a chinai vallás is, kiválólág a dolgok belsejét és külsejét, a jelenséget és a benhonoló erőt megkülönböztető értelemben. A czél és szabályszerűség s a természet felfogása az, a mit a chinai tisztel. A chinai vallás nem nézi a természetlétet mint az egyes létezések sokságát, hanem álláspontja között az egyetemes természetörét, mely az egész szabályának s törvényének, és mint ilyen égnek (Tiän) nevezetik. Ég az isteni,—a világ szeme és világ órája. Ég és föld—úgymond a Tschu-king—minden dolognak atyja és anyja, mivel a föld az ő szabályszerű megjelenésében az ég láthatlan rendének láthatólag élő képmása. Ember az egyetlen minden lényeg között s a mindenségben rendeltetése az egyensúlyt fentartani, mint az erkölcsi világrend hordárjának. Egyedül az igazi középen állhatatosság által föltételeztetik a mindenségbeli egyensúly, s az ég és föld teremtése és igazgatása támogattatik: az igazi közép a mindenség egyetemes szabálya, mely az ember vétke által zavartatik meg. E szerint Chinában a fő erény a csendes élet, szelid jószág más emberek iránt, a türés, kimélés, engedékenység, engedelmesség, hűség, a rendnek, mint a szabályszerű élethezi állandó ragaszkodásnak és mértékletességnek tartozó szeretete. A császárnak, az ég nagy fiának, tulajdonképi földi istennek, nagy feladata megőrizni, hogy ez igazi közép meg ne zavartassék; ki az emberi intézvényeket, minden figyelembe veendő törvények és számtalan hivatalnokok fokozata által rendezi és igazgatja. A császár az emberiségnek ve-

*) A legrégebb kort értve. Színjátékaik ma sem jelentékenyek.

zénylő középpontja, — kormányzó, képző, előkép, a nép atyja, ki a népnek testi és szellemi jólétéről gondoskodik — az állam szelleme, melyben test a nép, igazi gondviselés, melyre a nép határtalan bizodalommal tekint, s melyben magát az által szabadnak érzi, magát minden oldalról biztosnak tudván. Az állam semmi más, mint világegyetemi jelentőségre fejlesztett család. A család államrenddé, és az államrend családdá lön: államban csak apák s gyermekek vannak — egy nagy népcsalád, melynek feje, mindnyájok atyja a császár, ki apai kényuralommal parancsol a családok és a hivatalnak atyjai fölött.

B e l s ő é l e t e.

A család középpontja az erkölcsiségnek, legbensőbb szentélye az életnek. Azért bir oly nagy jelentőséggel a házasság, mivel ez az isteni természet életét ismét visszasugározza. A soknejűség ugyan Chinában még uralkodik; de az ágyasok nem birnak egyenlő joggal a törvényes nővel, s gyermekeik csak a törvényesnek gyermekei után nyernek örökösödési jogot. A férj nem is bocsáthatja el nejét kénye szerint, hanem csak magtalanság, kicsapongás, a férj rokonainak nem tisztelése, fecsegőség, tolvajságra való hajlam, irigy és bizodalmatlan kedélyhajlamok és legyőzhetlen gyűlölség miatt. A házasság erkölcsi kötelesség, mely alúl egy erényesnek sem szabad magát kihúznia, mivel a nőtlen saját nemének gyilkosa. — Mindazáltal a nő, jóllehet a békés és boldog összhangzásban az egésznek tagja, a férjjel nem egyenjogú. A nő nemcsak föltétlen engedelmességgel tartozik férje irányában, hanem azonfölül szolgálai állapotban él. A férjjel roszul bánó nő 100 bambusznád-ütésre kárhoztatik, míg ellenkező esetben a férj sohasem bűnhődik. Az asszonynak csekély helyzete már a nevelészetből látható. A ujonnan született gyermek, kinek születésénél az ajtó elé nyíl és ív akasztatik, gondosan takartatik be a legjobb kelmébe; a leány, kinek születés jele a szülék ajtaja előtt orsó és fonál, csak rongyba göngyöltetetik. A leánynak cseréppel kell megelégedni, míg a gyermek drága

kövel játszik, s ha az apát gyermekei számáról kérdezik, akkor ő csak a fiúkat számlálja. A leányok ritkán részesülnek oktatásban, ezek csak a közönséges házi munkákat tanulják; 10 éves koruktól fogva a házból kimenők nem szabad; 20 éves korukban férjhez kell adatniok. Ennélfogva az asszonyok ritkán tudnak jól írni vagy olvasni. „Mit is tehet az asszony valami jelentékenyet, mond Chining, gondoskodjék ő arról, mikép készítse és tartsa meg a bort, és az étket mikép főzze meg; egy leánynak mindenek előtt arra kell figyelni, hogy szüleinek terhére ne legyen.“ — A ház a nőknek börtöne: „Az asszony egész életével férjének van alávetve; ha ez meghal is, még azért nem lesz saját ur-nője; mint leány, szüleinek parancsa alatt áll, vagy azok hijával öregebb véreik alatt; mint özvegy legöregebb fiának felügyelése alatt, és ennek kötelessége vele minden szeretet s tisztelettel bánni, attól minden veszélyt, melyeknek nemők gyöngéi őket kitehetnék, elhárítani“ mond Kong-tse. A szülék és gyermekek viszonya a viszony-nak legvégső és legtisztább képe az ég és a teremtmény között, és a gyermekek tisztelete és szeretete a szülék iránt, minden kö-telesség.közt első, és legszentebb, magas-zatosb mint a férj irántiszeretet, magasztosb mint a tisztelet a császár iránt; azért is a császár atyja nem az ő alattvalója. A szülék iránti kötelességekben rejlenek a chinainak minden többi kötelességei egybefoglalva. A gyermeki szeretet minden szokás és intézkedésnek alapja, valamint minden erénynek kezdete és vége. „Ki szüleit tiszteli, az tisztelni fogja a császárt is, és ez az ő alattvalóiban gyermekeit tiszteli.“ Határtalan a gyermekek engedelmissége az apa iránt: a mandarinnak kötelessége a fiút az apa minden panaszára, minden további bizonyítgatás nélkül megbüntetni, mivel azon fiúnak büntetésre méltónak kell lenni, a kivel az apa meg nem elégszik. A szülegyilkos darabokra szaggattatik, és háza a földről eltörül-tetik: ily gonosztettnél minden kerületi hivatalnok letétetik, minthogy ilyenféle tett csak rossz igazgatás mellett lehetséges. „Ha a szülék hibáznak, — mond a Liki könyv — ak-

kor a fiú azokat alázattal, szerénység- és szelidséggel figyelmeztesse a hibára. Ha azok a figyelmeztetést visszautasítják, akkor arra törekedjék a fiú, hogy irányukban mindig engedékenyebb és tiszteletadóbb legyen, s aztán ismét elejők kell tartani hibájakat. És ha a megboszonkodott szülék a fiút vérig verik is, még sem szabad ellenök gyűlölséggel viseltetnie, hanem még nagyobb tisztelettel kell velök bánnia. "Az elaggott szülék táplálása a fiúnak legfőbb kötelessége, s ha meghal az apa vagy anya, akkor a fiúnak kötelessége három évig gyászolni, s a gyászidő alatt abból semmit nem változtatni, a mit az apa tett, vagy rendelt. Minden családág közös sírba tétetik, melyet a rokonok bizonyos időben meglátogatnak, és attól távol egy más országba költözni a legnagyobb gyalázatnak és halálra méltó vétségnek tartatik.

Aggok iránti tisztelet.

Átalában nagy tisztelet tanusítatik az aggkor irányában. Az apa halála után családfő a legidősb fiú, s az, mint az édes apa tiszteltetik. És „mint atyádat tiszteld azt, a ki kétszer oly idős, mint te, és mint idősb véredet tiszteld azt, a ki nálad tíz évvel idősb,“ úgy mond a Liki könyv.

Tanárok tisztelete.

Hasonló tiszteletet kell tanusítani a tanoncznak tanára irányában. A kik egyszer valakit tanárul elismertek, azoknak kötelességök a tanárt élte fogytáig atyjokként tisztelni: — így szól a chinai közmondás. Ha a tanoncz tanárával az úton megy, azt nem szabad elhagynia, hogy más személylyel, a kivel találkozik, beszélhessen; egy vonalban sem szabad vele mennie, hanem egy kevéssé jobbra kell tartania. Ha tanára vállára támaszkodik, hogy valamit fülébe sugjon, akkor kezével a száját be kell takarnia, nehogy lehelletével neki nehezére essék. Ha a tanár őt kérdezi, akkor őt feleletével nem szabad megelőznie; s nem is szabad előbb felelnie, míg amaz kérdését el nem végezte. Eddig az átalánosságról. Most a nevelészet és oktatás részleteiről.

Első nevelés.

A gyermekek nevelése mára a születés előtt kezdődik; — a tulajdonképeni nevelészet pedig, Tsing-tsen szerint, akkor, ha a gyermek beszélni és egyedül enni képes, mert midőn a gyermeknek nincs, a mi az ő gondolatainak meghatározására szolgálna, akkor kell, hogy fülei naponkint betöltessenek, s hasok az igazság tanaival kitömessenek. A szüléknek gyermekeik és ezeknek szüleik irányában szent viszony miatt, minthogy a nevelés engedetlenség, tehát elkeseredés nélkül nem lehetséges, szükségeltetik a nevelész, vagy a gyermeknek nevelés végett más szülékkel kölcsönös fölcserélése, vagy azoknak iskolába küldése. E mellett mégis köteleztetnek a szülék is, még pedig természetnél fogva leggyöngédebb gondoskodásra. A szüléknek kell — mint egy chinai császár mondja — a gyermek legkisebb kiáltására ügyelni, hangjának feszülését megvigyázni, arczkifejezése és színére nézni, hogy szükségeit megelőzhessék. „Ha a csecsemő nevetgél, akkor a szülék örvendnek, szomorkodnak ellenben, ha sír. Ha járni kezd, akkor minden legkisebb mozgása után mennek, a nélkül, hogy csak egy lépést is veszítsenek; ha beteg, akkor a szülék minden nyugalmodat és étvágyokat elvesztik. Ők táplálják és oktatják a gyermeket, míg emberré képezték, azután megnősitik, lakházat adnak neki, százféleképp gyötrik magokat, csak hogy gyermeköket ellássák s fennállását biztosítsák; s ekként magzatukért szívök minden erejét kimerítik. Oh! az apai és anyai szeretet igazán végetlen, ez az igazi menny.” Chinában szegény szülék, ha tulajdon gyermekeiket eladják, ezt nem szeretetlenségből látszanak tenni, mivel nem rabszolgául adják, hanem a családnak, mely azokat megveszi, szolgálattelvő tagtársaiul. De a régi szokások és törvények szellemének ellentmond az új szülötteknek későbbi időben behozott kitétele, vagy meggyilkolása, mi ellen a kormány, minthogy a szüléknek gyermekeik fölött föltétlen joguk van, a lelenczházakkal léphetne föl egyedül.

Elemi oktatás.

Az oktatás, mely közönségesen ötödik vagy hatodik évben kezdődik, legelsőben azon tantárgyak megszerzésében áll, melyek leginkább szembetűnek, és a képzelő erőt foglalkoztatják. Legjelentékenyebb tanágak az olvasás és írás, melyek nehézségeik miatt a tanórák nagyobb részét igénybe veszik, s azért az, ki azokat sajátjává teszi, tudóssá lesz, mivel az a sok s alapos olvasás által a mellett ismeretek bőségét szerzi meg magának. A tanoncznak naponként legalább négy jegyet kell megtanulni, még pedig úgy, hogy azokat reggel és estve tartatni szokott ismétlésnél egészen biztosak legyenek. Az írás-tanulásnál, vagy veres betűkkel írott lapot használnak, melyeket a tanoncznak feketére kell mázolni, vagy fekete betűkkel írottat, melyeket a rátett papírra mázolják. Későbbben egy fekete mázzal bevont és vonalazott deszkát használnak. E mellett a karbeszéd, gyanithatólag a számolás, és valószínűleg a zene is gyakoroltatik, minthogy a zene a régi királyok által rendeltetett, nem hogy a gyönyörnek szolgáljon, hanem hogy azáltal a szenvedélyeket, és a tömeg rosz hajlamait korlátozhassák. Mint első iskolai könyvet Pe-kia-sing név alatt rendelte meg a kormány, melyből a gyermekeknek száz családból minden személy nevét megtanulniok kell. Másik a Tsa-tse, közhasznú dolgok gyűjteménye. Harmadik a Tsien-tse-ouen ezer betűnek egyesítése. Negyedik San-tse-king, mely három szótagu verseket foglal magában, melyben az erkölcs és történelemnek alapjai taníttatnak, s melyhez a classikai könyvek magyarázása csatoltatik. — Itt a félelem a fegyelem lelke. Ki a feladott jegyek számát s a többit meg nem tanulta, annak tanonc társai előtt térdepelnie kell, vagy mint bűnönz följegyeztetik, az iskola ajtaja elé állíttatik, vagy egy iskolában sem hiányzó hosszú keskenyded padon hosszában a hasára 8—10 ütést kap.

„Siano-hio“ szerint az előljáróságnak kötelessége az ismeret hatféleségére figyelmeztetni: a bevett szokások tanulására, zenére, nyilfesztítésre, lovaglás, írás- és számolásra; — épen így hat erényre: szülék iránti engedelmességre, be-

látásra, testvéri szeretetre, rokonok és szomszédokkai egyetértésre, feleik iránti őszinteségre, s szegények és szerencsétlenek iránti szánakozásra.

N é p i s k o l á k.

Népiskolák Chinában általánosak, melyeknek fölállításaikról városokban az előjáróság gondoskodik, valamint nagyobb helységek is közkölségen állítanak népiskolákat. Vannak szegények számára is iskolák, és azokéira, kiknek napközti dolgozniok kell, esti-iskolák.

F e l s ő b b t a n i n t é z e t e k.

A felsőbb tanintézetek háromfélék: tartományi, járási és kerületi iskolák, mindenkinek, ki hivataloskodni akar, kötelessége egy tartomány Mandarinjának fölügyelete alatt tudományosságra fokenként emelkedni. A Sieon-tsai-k azok, kik a tudományosság legalsóbb fokán állanak: ezek sajátágos ruházatot kapnak, s a nyilvános Mandarinok által bambuszszal többé meg nem fenyíttethetnek, hanem csak különös Mandarinok által, kik tanáraik rangját bírják. Három év múlva a Sieon-tsai-k az udvartól küldött két Mandarin által vizsgáltatnak meg, és ha a vizsgálatot kiállották, a tudományosság második fokára, mely kingin-nak neveztetik, emeltetnek. A ki a harmadik fokot (Tsin-tse) Pekingben, hová császári költségen megy, s hol a császár maga adja a vizsgálati themákat, megnyerte, a legelső államhivatalokra tarthat igényt: szülei és jó barátai diadal ívet emelnek számára nevének fölírásával, és az állam legdúsabb lakói kínálják meg őt leányaikkal. „A többet tanuló nyeri el az első rangot” — mond a chinai elv.

A trónörökös képzése.

A császári hercegeknek, s különösen annak, kit a császár utódául rendelt, hat iskolát kell végeznie: 1) a szokásokét, különösen a legközelebbi környezete iránti viseletét; 2) a különböző kor, és a kor iránti tisztelet ismeretének is-

koláját; 3) azon iskolát, melyben arra oktattatnak, mikép választassanak az állam-szolgák; 4) a rang különféleségébeni oktatás iskoláját; 5) azon iskolát, melyben taníttatik, mikép kelljen mindenkit rangjához szorítani; 6) azon iskolát, melyben mélyebb és terjedelmesb tudományok taníttatnak.

Irályképzés.

Minden oktatás külső idomítás és holt formaiságban fekszik, — az oktatás a felsőbb iskolákban oly jó, mint az alsókban, és az írás s olvasásbani útmutatás ép úgy történik, mint az azután következő, három fokozatra osztott szónoklati gyakorlatokban, midőn a tanoncznak az első fokon a szent könyvekből egy mondat adatik föl bővebb kidolgozásra, ezután a második fokon a költészetbe vezettetik, hogy a harmadikon ellenvetéseket és értekezéseket készíthessen politikai és igazgatási tárgyak fölött. Ezen értekezések szabályok szerint készíttetnek. Az irály szabályairól „Fresnel“ következőket ad: — 1) a tárgyat részekre kell osztani és feltárni, azután jól megjegyezni, hogy a fejezetnek melyik szakaszát, a szakasznak melyik mondatát, s a mondatnak melyik szavát kelljen különösen kiemelni, s arra figyelemmel lenni, melyik a fő eszme; 2) át kell térni a fő eszme értelmezésére; 3) a tárgy taglalásába ereszkedni, és emellett magát arra szoktatni, hogy a figyelmet mindig a fő dologra irányozza; 4) beosztást készítsen a dolgok természet szerű összefüggése szerint; 5) kellőleg figyelmezzzen egy dologról a másakrai átmenetelre; valamint 6) a fő felosztásra, miben az irály veleje áll; 7) zárlatban az ítélet eredményét foglalja egybe és 8) az egyes részeket úgy kösse össze egy egészszé, mintha azok pánttal övedztetnének körül.

Tanfölgügyelés.

Az oktatás fölötti fő felügyelet és örködés a zene intendánsára ruháztatott. Schün Ringnek előadása szerint a magas ministeriumból nevezett ki zene fölgügyelőt, s a herczegek és nagyok gyermekeinek tanítását rábizta; Tscheli pedig mondja, hogy a zene-főigazgató azon intézetre

ügyel föl, melyben a hivatalnokok, tanácsosok, ministerek és praefectusok gyermekei és vénei a császár gyermekeivel oktattatnak; az határozza és igazgatja egész birodalomban a tanrendszert, gondoskodik, hogy tanult és erényes férfiak alkalmaztassanak az oktatás kiszolgáltatásához, oly férfiak, kiknek haláluk után a zenészek tisztelet-teremében áldozatot hozzanak. Itt az állam fiai a kellő középen oktattatnak egységség, szellemek tisztelete, elüljárók iránti tisztelet, gyermeki szeretet és nyájasság, olvasás, szavalás, társalgás s több effélében. — Hogy az oktatás eredményéről meggyőződjenek, a nemzeti teremben, havonként kétszer vagy háromszor tartatik az egybegyűlt család előtt magán vizsgálat. A nyilvános vizsgálatok, melyek igen szigorúak, évenként kétszer vagy háromszor tartatnak a Mandarinok által, mely vizsgálatoknál a vizsgálandóknak semmiféle könyvet vagy írást nem szabad magokkal hozniok, bezárt és lepecsételt ajtókon belül örök közt kell dolgozniok, s a felsőbb tanintézetekben 400 tanuló közt szabályszerint csak 15 egyén állhatja ki a próbát. — Az évi tandíj 3 dollár és ajándék, mely szünidőkben, melyek közönségesen ötödik és nyolczadik hónapban tartatnak, fizettetik.

I s k o l á k.

Iskolák, nevezetesen magasabb rangú hivatalnokok gyermekeinek számára, Chinában már igen korán léteztek. Midőn az első császár, ki 2422-ik évben Kr. e. alapított nyilvános iskolákat, Ti-ko-nak neveztetik. „Lásd, így kezdi Tschu-hi (12. évszáz Kr. ut.) jelentését az iskolai ügy fölött, mint tarták fenn Fo-hi, Schin-nong, Hoang-ti, Jao és Schün közvetlenül legfőbb méltóságait, melyeket az ég oszt, s mennyire figyelmesek lőnek az államministerek, hogy azoknak instructióit kövessék és tovább terjeszszék, a honnan a tanácsszemélyzet, mely a polgári törvények élén áll, az ő tanítását vette. Az első két dynastia megszűnte után pedig fokozatonként menének tovább az institutiók, melyeket amazok alapítanak. Ekként történt, hogy a királyok palotáiban, valamint nagy városokban, sőt lefelé a

legkisebb falukban sem volt hely, hol iskolákra nem áldoztak volna. Ha a gyermekök 8 éves korukat elérték, voltak azok bár királyok vagy hercegek, vagy köznép gyermekei, iskolákba menének. Ott taníták őket söpörni, öntözni, készséggel s alázattal felelni azoknak, kik őket fölhevák és kérdezek, az illem szabályai szerint be- és kimenni, vendégeket tiszteletteljesen fogadni és visszakísérni. Oktaták őket az emberek szokásaiban s a szertartásokban, zenében, nyilazásban, írás- és számolásban. Ha 15 évet értek el, akkor előlépének a császári méltóságok követelői, valamint a császár minden más gyermekei egész a hercegek fiaig, az első minister, a tartományi kormányzó, a birodalom tudorainak, valamint a népnek azon gyermekei, kik magukat felsőbb teheteik által kitüntették, lépének, mondom, a nagyobb iskolába, s taníták őket az igazi középet megismerni, s a dolgok principiumait kikutatni, szíveik gerjedelmeit igazgatni, azokat jobbitani, sőt tökéletesíteni, s magukat vezetni. Az oktatások, melyeket tartának, kicsinyek és nagyokra osztattak. A nép gyermekeitől semmi díjat nem követeltek, s nem kívántak egyebet, mint a napi táplálásra szükségest, azért nem is adtak annak semmit, ki az iskolával nem foglalatalkodott. Midőn az Ische-u dynastia sülyedésénél az uralkodók a szentséget tiszteletben többé nem tartották, éreynesen sem éltek, a kisebb s nagyobb iskolák szabályait sem tartották figyelemben. Ekkor ez általános romlás idejében jelenék meg egész fényében a Kong-tse szentsége. Matuan-lin mondja: Régi időkben, különösen Ische-u-k alatt a kerület főnöke volt a főfelügyelő kerületének erkölcei és néptanítási fölött. A négy évszak első havában összegyűjté a tanfelügyelő a lakosokat, előolvastatá nekik a törvényeket, azután áldozatot nyújtott be. Ekként taníták a népet a szertartásokra. A városnak második rangú kormányzója utasítatott a tanulmányok fölügyelésére s népének e tekintetbeni vizsgálására. E hivatal teljesítésére jól tanult és a tudományokban haladó férfiú szükségeltetett. Ekként volt a kisebb és nagyobb kerületek elöljárójával. De Tsin és Han alatt a fegyver és a tudomány nem mentek többé karöltve. A kormányzók nem valának többé egyszersmind instructorok, ha-

nem ezen utolsó foglalkozásra különös hivatal rendeltetett. Ekkor a tanulás csak mint vadász- vagy halászháló, állás fogásra használtatott.

Régibb tanhelyek.

Legrégibb időkben Chinában csak két főképzőhely volt: Chon és Tsiáng. Később Hongvon nevű császár városokban nyilvános, ezután nemsokára falusi iskolákat is állíttatott. 310-ik évben Kr. ut. Tao-vu-ti nevű császár egy iskolát alapított, melyben 3000 tudós különféle tárgyakban oktatott; Taitsong császár pedig 620-ban Kr. ut. Singanfu-ban egy tanintézetet állított, melyben 1200 terem volt mindennemű tudomány tudósainak használatára. Különösen említésre méltó még „a nevelészeti intézet (pädagogium),” melyben egy főigazgató, két igazgató, három felügyelő alatt több fő és al-tanító hat osztályban oktatá a növendékeket; volt benne egy gazdag könyvtár, emlékek gyűjteménye, és 5000 lat ezüst a tanoncok tartására, s a matematikai és csillagászati osztályzattal összekötésben állának.

Gépies nevelészet és fejlődéstelenség.

A chinainak vallása és alkotmánya, művészete és tudománya fejlődése vagy még inkább fejlődéstelensége, valamint éghajlata és nevelészete — merő egység. Hol a szellem oly kevésbé tekinthet a mélybe, mint a chinaiaknál; hol a gépies szellemi működések uralkodnak; hol a kiskorúság annyira megy, hogy gyermekek emancipációja valóságban nem létezik; hol az egyesnek egyéni szabadsága a császárban a mindenkéni atyjában elenyészik; hol a vallásos élet a legkínosb szertartások korlátai által körülövezve van: ott a nevelészet sem mehet túl a mechanizmuson és ceremóniákon. Nevelészet és oktatás nem mennek túl a képzetáruin, külső illem szabályain, az előírt szertartások elsajátításán, külső előmenetel és hasznos ismereteknek megszerzésén. Az iskolák és nevelészeti rendszer Chinában rendőri rendszer. Itt a mumiává lett emberi gyermek neveltetik, kinek

előbb az első elemi iskolázást az ismeret és erkölcsiségben kell megnyernie, s kinél előbb a szellem korlátoltatik, hogy szabad legyen.

Magok a chinai nép nagy bölcsei nem jutnak a világ és istenség eszméjére, valamint a nevelészetben is az ember nevelészetének eszméjére az emberre, hanem csak erkölcsi tanítások- és szabályokra.

Tanítási tekintetben Tschuhi, kit a chinaiak a tudás fedelmének neveznek, mutat legmélyebb itéletet. Ő mondja: „Minden nevelészet célja az erény, erre kell a tanoncznak törekedni, valamint annak, ki az ívet kifeszíti, csak azért kell félnie, hogy a cél el ne téveszsze. Tanító tekintse magát képzőnek, ki a durva anyagot idomítsa. Az oktatásoknak s intelmeknek hasonlóknak kell lenni a tavaszi eső, és tavaszi léghöz a növények szükségleteire. A napi oktatás rövid és tartalomdús történettel végződjék.” — mint feljebb.

Tanárokat és tanonczokat illető szabályok.

Az egyes elméleti szabályok a nevelészetről adják meg a praktikai gépies nevelészet kifejezését. Az ebbei betekintést biztosítja a házikincs (Kia-phao-trionan-tsi, családi drágaságok gyűjteménye) című könyv, mely rendeleteket foglal magában tanítókat illetőleg a tanításnál, úgy a tanonczokra nézve is az iskola-látogatásra, illemre, szülék, tanárok, rokonok s idegenek iránti viseletre, az iskolai könyvek használatára, olvasás és írás szabályaira, a ruházat és könyvekbeni rend és tisztaságra nézve. „A gyermeknek már napviradatkor kell iskolába mennie. Először köszöntik Confuciust (egy előkelő Mandarinnak fiát a 6-ik századból Kr. el. ki a chinaiaknál jeles erényei miatt szentnek tartatott); azután köszöntik tanáraikat. Ha az iskola népes, akkor a tanonczok haza osztályonkint bocsáttatnak, és előbb a kicsinyek, azután a legtavolabbiak. Haza menetkor az úton játszani nem szabad, be menetkor a szülei házába, előbb a házi isteneket, azután az ősóket és szüléket köszöntik.” Reggeli három órától fogva ötig kezdi a tanoncz munkáját, mivel arra a reggeli idő sokkal jobb, mint a napnak többi része és az est. A tanoncznak es-

ténként kell olvasni világosságnál, kivévén a nyarat, ha meleg van; szeretni könyveit és azokat őrizni. Olvasásnál a szemeket, lelket és fület csak egy tárgyra irányozni. Alant hangon olvasni, hogy tüdejöket meg ne erőtessék, vagy el ne fáradjanak.“ — A tudósnak vagy költésznek legbecsesb drágasága: a ténta, papiros, íróeszköz és ecset. A gyermekeknek írás közben ujjaikat bemocskolni nem szabad, és az egyenes tartásra figyelni kell, olvasásnál a könyvet a testtől három hüvelknyi távolságra tartaniok. Az iskolába papiros és íróeszköz mellett csak az iskolai könyvet szabad magokkal vinniük. A tanoncoknak a fölådott darabok fölött magukat bensőleg megvizsgálniok, és egymásnak kölcsönösen serkentésül, és jó például szolgálniok. Mindennek, mit hallanak, utánzásra vagy elkerülésre kell őket ösztönöznie, s a tanár ezt mindenütt kiemelni tartozik. Ha a leczke értelme nem elég világos, akkor pontosabb fölvilágosításra kéretik meg a tanár s nem elégszik meg kételyekkel és zavaros fogalmakkal. Minden mulattató könyv akadályul szolgál a komoly tanulmányokra nézve, s azért azt mint a fölősléges aranyat, és a játék minden nemét száműzniök kell. A tanoncoknak szávaik- és cselekedeteikben illendőséget kell tanusitniok, üléseiknél illemes helyzetet foglalniok, lábaikat egygyű nem verniek, sem jobbra vagy balra nem támaszkodniok. Az utcázkon sem szabad a tanoncznak hajigálni, szökdécselni vagy ugrándozni, hanem kellő egyformasággal menni. Ki az utcázán valaki által kérdeztetik, szerény választ kell adnia, azután tovább mennie. A röst tanoncz előbb nehányszor megintetik, azután helyén, majd meg az ajtó előtt letérdepeltetik, végtére, ha ez mind nem használ, testileg, de nem rögtön az étkezés után büntettetik. A buzgóbb igyekezet tétetik tanoncznak kötelességévé. Ne mondja senki: „a mit ma meg nem tanulok megtanulom holnap; a mit ez évben nem, majd a másokban! mivel, ha a napok és hónapok elmultak, akkor az év nem álland többé hatalmatokban.“ „Ki ifjuságában mitsem tanul, annak szive megromlik, és a jobb csira terméketlen marad. Egy olyan érettebb korban szerencsétlen leszen, s mint ilyen a törvények ellensége nyilvánosan bűnhödik. Ellenben mily ritkán vetemedik roszra olyan, ki

olvasni tanult és az igazságot megismerte.“ „Ha az ember a tanulástól, mit munka-cserélés által könnyíthetni, elfárad, akkor testmozgást kell szerezni, a vállakat majd föl, majd le, majd előre tartva mozgatni, hogy a szellemi erőt ismét fölfrissítsük.“ A tanároknak tökéletesen bölcseknek kell lenniök, s magukat csupán a tanoncok oktatásával elfoglalniök, s kötelességöket folyvást teljesíteniök. Mivel csak úgy szerzendik meg a kellő tiszteletet. De némely tanár foglalkozik egyzersmind gyógyászati gyakorlással, jóslással, csillagjóslással, nyilvános folyamodványok szerkesztésével, és alkuszi foglalkozással. Ilyesfélék több más rövidség mellett a szülék s gyermekek megvetését vonják maguk után.

Ez az úgynevezett Kia-phao-triouan-tsi családi drágaságok gyűjteménye című házi kincs, melyben a tanítást illetőleg, nem megvetendő rendeletek foglaltatnak, melyek mélyebb betekintés mellett elég gondolkodásra nyújthatnak alkalmat, habár a fen rajzolt külsejű Mongol nem épen mély tehetséget mutat is fel nem egészen gömbölyű fejével, és nyelvének egyszótaguságával.

De egyzersmind látható, miszerint Chinában az oktatás gépies részét az idomítás és szoktatás kéz- és műfogásait igen jól ismerik, és hogy az iskolában a kézműies eltanításról gondoskodva van, melynél a szemlélt oktatás, az ismétlés, a karének stb. alkalmas segédszerek. Ezen iskolai képzés mellett Chinában, Japán- és Tibetben sok tudományosságot találunk, de mindez csaknem kizárólag a sok puszta név, szám és üres dolgok könyv nélkül tudásában s egyoldalú észszerű rendszeret, fogalomhiányok s több effélékben áll.

INDIA.

Kaszt-nevelészet.

A családi nevelészet ellentéte.

A gépészetiben kitünően kiművelt chinai irányában durva ellentétet képeznek a Ganges, Indus és Nilus völgy jámbor lakói. Chinában az állam nem megyen túl a család

fogalmán s a császár világi és egyházi felsőség egyszersmind, mint ember és ég fia s istennek helytartója. Ellenben Indiában s Egyiptomban az államtársadalom kasztokra oszlik örökös állapot-különbségben, mely az egyes embert bizonyos foglalkozásra készíti.

India külső ismertetése.

Azonban míg ezekről s következményeiről tüzetesen szólnánk, akár a hajdani, akár a jelen időket tekintve, tudnunk kell, miszerint Indiának ősrégi történetével együtt egyéb tudandói is még mindig homályban fekszenek, ámbár a korábbi görög írók e tartomány műveltsége és vallásáról beszélnek, s ámbár nyelv és építészeti emlékei korunkig fennmaradtak. Herodot csak határozatlanul és mesésen szól Indiáról, így egyéb írók is. Mi tulajdonképen nem tudunk egyebet régi Indiáról, mint hogy rendkívüli kiterjedéssel és népességgel bírt, műveltség és kereskedés által nevezetes lőn, most tulajdonképi történeti tekintetben kevés jelentőségű, kivéven mi vallását illeti. Az indiai műveltség és vallásnak ős helyei valószínűleg: Himalaja hegység, Hindostán, Musztag tartományok stb. Felső-Ázsiában, valószínűleg az emberi rem bölcsőjének közelében, foglalák el a mostani Hindostánt a hindusok s magukat tisztán s össze nem vegyülve tarták fenn az ős lakókkal a mai pariákkal.

India belső ismertetése.

Ma az ország alkotmánya mind inkább művelődik, a gondtalanul szerencsés, ártatlan nép meglegedetten él Brahminjainak (papjainak) fő uralma alatt föltétlen engedelmisségben, s boldogságát egyedül az európainak birvágya háborgatja, rabszolgaságot és nyomort árasztván rájuk. — Különféleképen változó földképzésében s különféle éghajlata mellett India növény és állati életteltet fejt ki. India szokásaira s népjellemére nézve Chinától, Arabia, Perzsia, és Egyiptomtól e két szó által nedves és meleg különbözik. Az ország terménygazdagsága: gyémántbánya Golkondában, gyöngyponkok Ceylonban, fűszerek Malabar és Coromandel-

ben, különféle természetmennyi növények háromszoros aratása, Gangesnek krokodiljai, az emberekhez szokott óriás elefántjai, óriásnagyságú vízi állatok, — ezek nyugatnak physikai varázs hatalmai, valamint e heves ország lakóinak is, kiknek szelleme a természet fölött úrkodni képtelen, s mely épen azért a természettel, anélkül, hogy azt magában kifejleszsze, ábrándozik. Azért a mai európai Indiában még mindig ugyanazon intézkedéseket találjuk, miként azokat a görög régiség buvárai rajzolák.

India vándor lakói.

Indusok a nagy indo-german néptörzsekhez tartoznak s eredetileg a későbbi parsus néptörzsekkel mint az áriák népe a hegyhátsíkokkal laktak, míg azok azelőtt igen régi időben északnyugatról Indiába vándoroltak, s később az egész Ganges vidékén elterjedtek, a fekete őslakókat részint a hegyekbe szorítván, részint mint a páriák megvetett osztályát a legaljabb szolgásgába hajtván.

Az indus testi és szellemi alkotása s kaszt ügye.

Az indusok tojásdad gömbölyű arcznak, magas homlokkal, eléálló orral, nagy s szépen idomult szemekkel, melyek erős szemhéjak alatt hosszú pillákkal fődvék, gömbölyű állal, közép nagyságú szájjal, gyöngéd s kissé duzzadt ajakkal, függirányos, pontosan egymás mellett álló fogakkal, fénylőn fekete, puha, sima hajakkal, karcsú testtel, sötét sárga bőrszínnel. Az arcznak általános kifejezése értésül adja, miszerint az indus szelid és félénk búskomorságra s puha gyönyörködésre hajlandó, a küzdési és pusztítási ösztön organonjai kicsinyek, nagy ellenben a titkolódzási ösztön és elővigyázat, de az összehasonlító tehetség tisztelettel összpontosul az indus fejében, míg az önértés és okoskodási tehetség határozottan visszavonulnak. A készségek a vezénylő érzékek, melyek az összpontosító érzék- és ragaszkodás-, lelkiismeret- és tetszési vágy által támogattnak. Ilyeténféle szervezések mellett az egyének elhatározvák, életöket a fennálló

szokások szerint leélni. A természet maga plántálá ezen emberekbe a változatlan odaadást egy magasabb szükségességnek, saját véleménye és tetszése feláldozásának, önkénytelenség és a meglevők megismerésének, mint egy felsőbb hatalom által tett különbségnek az emberek között. Ilyféle gyökökből nő ki a kaszt-ügy küljelenségeivel: egy részt az állapotok legnagyobb folytonossága, mely az egyéni önkénytelenség, és az embereknek születésöknél fogva egy bizonyos állapotra való rendeltetése által idéztetett elé, más részt legmélyebb emberi méltóság megfosztása merő tagtömeggé aljasítás, és egy felsőbbnek hiánya által, mely az egyeseket együvé köti, s azoknak becset kölcsönöz. Indiába négy ily kaszt uralkodik: a Brahminok, kik az állam túlfelén állanak — az állam lelke; a Xatrija, a valódi világban láthatólag igazgató, intéző, világilag kormányzó hatalom; a Vaicja az igazgatott nép; és a Cudra, csupa merev test az államra nézve, kik azért a vallásban el nem ismertetnek. Brahma teremte a brahminokat agyából, a harcosokat karjaiból, az iparosokat ágyékaiból, a szolgákat lábaiból. S Manu ide vonatkozólag mondja: a Brahman összetett nevének első részében szentséget, a harcos nevéből hatalmat, az iparosokéból gazdagságot, a Cudra nevében utálatot kell kifejezni; második részében, a pap-névben, legyen üdv, a harcoséban fentartás, kereskedőében táplálás, szolgáléban alázatos szolgálat. A merev természet határozottságban az egységnek közvetítése nélkül a kasztok egymás mellett állanak: egyik a másikat zárja ki. De a brahminok előtt mindennek meg kell hajolni. Ha egy cudra egy gyalázó szót szól egy brahman ellen, annak szájába egy tíz ujjnyi pálcza dugatik, ha pedig az egy brahmant akar útba igazítani, forró olaj öntetik szájába s füleibe.

A z i n d u s - v a l l á s a l a p t a r t a l m a.

Az indus-vallás alaptartalma Brahm egyszerű állaga, az örök lét, mint az átalános hatalom és a világ örök törvénye, mely mindazáltal végességre ereszkedik, a világ különféleségébe bocsátkozik s abból tökéletes öntudatba visszahúzódik.

„Mint a pókháló a szálakat magából kiereszti, s azokat ismét visszahúzza, mint a növények a földből kihajtanak s mint az élő emberből a hajak kinőnek, épen úgy csirázik ki az örök lényegiségből ezen mindenség. Brahm egyszerű állaga Wischnu-Siwa és Krischna alakjaiban személyesítettik.

Az indus vallásos lelkesedettsége.

Indusnál: önmagáról megfeledkezni magába szállás-vagy mámor által a természet-élvezetben — isteni; s Ganges szent hullámai közé rohanni, vagy vallásos meneteknél a szent szekér kerekei által magát megtöretni engedni — vallásos lelkesedetségnek magasztos ténykedése.

Tudományos ismeretek.

Az indus már régóta nem bírja a nép nyelvét, csak még csupán a brahminok által ismert sanscrit nyelvet, a nyelvek leggazdagabbikát és legtokéletesbikét, egy önállólag föltalált már eredetileg tiszta hangjegyből álló írást. A nyelv szava és Brahma közt nincs különbség: a honnan a ki a nyelvet kutatja, az kutatja Brahmát: az alapot, hogy az indusok nyelvtudománynyal bírnak. S amint a nyelv, úgy minden indus tudomány lényegileg a belső szelleméletre van irányozva, míg a külvilág azt közömbösen hagyja. Azért nem jut a természettudomány magasabb fejlődésre, míg az elvontra irányzott mennyiségtudomány az indus szellemének megfelel, ki épen azért is találta fel a betűszámant, és a tizedes rendszert. Legtöbb figyelem fordítatik a vallásos megismerésre, mivel a ki a Vedák szent ismeretét nyújtja, az tiszteletre méltóbb atya, mint az, ki csak a természetes létet adja. És minthogy az egész vallásos öntudatot a bölcsélet nyújtja, és az hat keresztül rajta, azért az indus a bölcsélet iránt határozott előszeretettel bír. Minden indus bölcseségnek pedig czélja — a Vedus-bölcsélet épen úgy, mint a Sankhya-bölcsélet — a létezés szenvedéseitől megszabadulás a megismerés által. Az igazság az ősegy, mely-

ből, mint a szikrák a lángból, vagy egy izzó vasból ezerféleképp keletkeznek, minden lények eléteremnek, hogy, miután azok, mint a remegő csepp a Celtisfa-levelén a földre esének, ismét be és visszatérjenek.

Képzőművészetek.

A műalkotmány az indusoknál képjel; a műjelenyes: nem a műalkotmányban, hanem ugyan a mögött van az eszme. Az építészet célját a föld alatt építészeti-leg kifejtett üregekben keresi. A képfaragás mint maga az indus, nem tanúsít férfias erőt, hanem puha, és női kellemet és szemlélődő nyugalmat. Zene és ének is gyakoroltatik, de felsőbb kiképezésre nem jut. A költészet, mely legkevesebbé érzéki mesterség, Indiában hős, lantos és színműi virágokat hajt.

Erkölcsi törekvés.

Az indus legfőbb erkölcsi törekvése a Brahmában elenyészik. A személyi szellem népei, mond Wuttke, így imádkoznak: „Jöjön országod” — a chinaiak „Maradjon országod,” az indusok: „A te általad teremtet szünjék meg.” Az indus minden végetlen semmiségének érzetében búskomoran, türoleg és szenvedőleg megy keresztül a világon. Az indusi erkölcsiség alapja a természet szükségessége, nem pedig az egyéni szeszélyes szabadság. Az indus morálja magasztos erények és az élet-események pedanslag útásító szabályainak csodálatos zavaréka: az indusnak kötelességévé tétetik a békeszeretet, béketűrés, szelidség, engedékenység, szemérem, udvariasság, tisztelet a szülék iránt és igazságosság; mindazáltal az emberek iránt különösen semmi kötelessége nincs, csak a brahminok, xatrija stb. iránt, s a brahma jobban tiszteli az állatot, mint a cudrát.

Az indusnők.

Az asszonyok a férfiak alárendeltjei, mivel a nő ha-

sonló a szántóföldhöz, a férfi a maghoz, a növekedő plánta pedig a maghoz s nem a szántóföldhöz, mely szerint tehát a férfi a fő dolog. De a nők iránti tiszteletet s ugyanazokali figyelemteljes bánásmódot a sz. iratok ajánlják és követelik: mivel „a hol a nők tiszteltetnek, ott az istenek tetszése honol, de a hol azok megvettetnek, ott hasztalan minden vallásos cselekedet.” Különösen tiszteltetnek a nők, ha anyákká lesznek, és a vallás kötelességét lelkiismeretesen teljesítik. A szaporodást a brahmanok magasztos kötelességnek nyilvánítják: az anya, a ki nem házását, dorgálandó; dorgálandó a férj is, a ki nem közeledik; s a ki leányát férjhez nem adja, az annak minden havi tisztulása-kor a méh gyümölcs megölésének bűnét vonja magára.

A soknejűség.

A soknejűség megengedettik: a brahman négy, a harcfi három, a földmives két, de a cudra csak egy asszonyt vehet. Mindazáltal a Manu törvénykönyv egynejűségre szorítkozik — s a Ramajanában*) azoknak, kik csak egy nővel élnek, mennyben a boldogságot biztosítja. Az első nőnek a férj osztályából kell lennie, s ha egy brahman egy cudra hajadont első nővé tesz, akkor az a férj kitaszíttatik; egy magasabb osztályból származott férfiú közt egy a legaljasabb osztályú nővel házasságból született fiak csak hét emberkor után juthatnak az apa osztályába. A hajadon szabály szerint nem választja a férjt szabadon, hanem az apa adja őt férjhez a nélkül, hogy őt kérdezné. Az özvegyek tiszta hűséggel tartoznak férjöknek, és az, a ki másodszor férjhez megy, kevéssé becsültetik, és megvettetik; csak a férfinak halála után következik be az özvegyek megégetése. Erős okok nélkül, azaz: a nélkül, hogy az asszony állandó idegenedést mutat, vagy a nélkül, hogy iszákos, veszekedő, pazarló stb. a férjnek nem szabad nejét elbocsátani. A házasságtörés csak tulajdon-sértésnek tekintetik, és a nemeknek

*) Nevezetes indus költemény, mely Rama nevű istennek tetteit rajzolja.

házasságon kívüli közössége nem jogtalanság. A szüziesség megtámadása, megbecstelenítés, elcsábítás, más nevének minden közelgése halállal vagy száműzetéssel büntetetik.

Család-viszony.

A szülék és gyermekek közti viszony a Brahma viszonyának képmása a világhoz, ugyanazért szentnek tartatik. A szülék szeressék gyermekeiket; de mégis örömjajongva dobhatják az anyák gyermekeiket, különösen leányaikat Indiának szent folyamaiba, vagy kosarakban fákra akaszthatják, s a madaraknak eledelül adhatják. A gyermek legmélyebb engedelmességgel tartozik szüleinek; mivel a fájdalmakat és buslakodásokat, melyeket az anya és az apa a gyermekek születése és nevelésénél szenvednek, száz év alatt sem fizethetik vissza. Mindazáltal a fiúnak erkölcsi viszonya a természetes atyához visszalép a szellemi atya előtt. Ha a gyermek szüleit tiszteli, e földi világot megnyeri, ha atyját tiszteli, akkor a középső világot; ha szellemi atyjával mindig tisztelettel bánik, akkor a brahmánok mennyei világát nyeri el. „Az ifjúnak, ki megszokta a korosakat folytonosan köszönteni s tisztelni, négyszeres nyeresége van, — élet-, ismeret-, hírnév- és erőben. A papi tanárokat kell köszöntenie, ha fiatalabbak is, mint ő. „A tanoncznak mindig erőködéssel kell olvasni s tanárának hasznára működnie, vagy kapott tőle nyílt parancsot vagy nem. Őrködnie kell teste, szavai, esze és szíve fölött, tenyereit állva összetenni s tanárait szembe nézni; jobb kezét befödni nem kell, mindig illően öltözve kellően késznek lenni, s ha tanára mondja: „Ülj le,“ akkor tanárának átellenében kell ülnie. Tanárának jelenlétében mindig kevesebbet kell ennie; korábban kelnie, mint tanárai, és későbbben nyugalomra mennie. Chinában a gyermek és az atya — Indiában a tanoncz és a tanár közti viszony a legmagasztosb.

Nevelészet.

A gyermek-nevelés Indiában épen oly ellentétes a chinaiéval, mint az indusnak egész szellemi élete; egész más alapon nyugszik, mint a chinaié. „A chinai, — mond Wuttke, gyakorlati életre nevel, az indus az eszményire; amaz a földnek, emez az égnek; amaz neveli fiát a világban, emez a világon kívüli boldogságra; amaz polgárnak, emez papnak, amaz hatásra, emez tudásra; amaz tanítja őt az államjogra, emez az istenség lényegiségére; amaz vezeti fiát a világba, emez a világból ki önmagába; amaz tanítja őt üzletre és élvezésre, emez koldulás és lemondásra.“ „Védát tanulni és érteni, jámbor sanyargatásokat gyakorolni, a törvény és bölcselkedés isteni ismereteit összegyűjteni, természetes és szellemi atyjokkal tiszteletteljesen bánni“ — ez tartozik a fő kötelességekhez, melyek által véges boldogságra jutnak: így áll a Manu törvénykönyvben.

Indiában az első nevelészet lényegileg egyes tanítások és intésekben áll, a mint azokat a napi élet szüksége sugallja, hogy azok által a gyermeki érzést a jónak követése és kivitelére vezesse és a rosztól visszatartóztassa.

F o l y t a t á s.

A további nevelészet- és tanügyre leghatalmasabb befolyással birt a papi állapot, melyben Indiának virágzó korában élénk vala a nemzeti öntudat is. A papok mint a népnek egyedüli tanárai léptek föl. Oktatásban a vallásos elem uralkodó. A vallásos oktatásnak tartalma a vallás törvényei, a vallásos szertartások és formalitások. Azokra képezni a gyermekeket, fő föladatuk a szüléknek; mivel az apának önmagát kell nézni a megújított alakban, az ő fiában, s a szülék saját jámborságukat gyermekeikben ismét föléledni látják, a nélkül, hogy hibáik ugyanazokra átszállanának. A képzésből ki van zárva a nőnem, mely már hetedik vagy nyolczadik évében egybekeletik. T. i. Indiában azon véleményben vannak, hogy a nő képzése által az erkölcs-tisztaság károsíttatik, s jelenleg a szokás hatalma oly nagy, hogy

egy nő a legnehezebb szemrehányásokat hiszi magára vonhatni, ha tapasztalják, miszerint ő írni s olvasni képes, jól lehet ez a régiségben másképp látszott, minthogy az egyszerű remeték által nevelt Sakuntala szerelmes levelet írt. Kivételt tesznek a tánczosnők és a bajadérek. Ez utóbbiak szegény szülék leányai, kik már kis korukban a templom szolgálatára vásároltatnak meg. Szellemöket mint istenek szüzeinek, sziveiket pedig mint háziasszonyoknak kell képezni: a házi asszonyok a házi foglalatosságoktól szellemi képzés és tudós ismeretek által elvonatnak s kötelességeik iránti utálattal teljesíttetnek; a templomba járó nőket ellenben a papok szorgalmasan oktatják olvasás és írásban, zene-, táncz- és énekben, valamint női coquetteriák minden segédeszközeiben. — Mint az asszonyok, a negyedik kaszt is műveltség nélkül marad. — A második és harmadik kasztnak ugyan, minthogy azok az ujjá- vagy kétszershülettek állapotához tartoznak, szabad olvasni a szent könyveket; de csak a papok vezetése mellett, kik saját érdekében a brahmangyermek oktatására sokkal nagyobb súlyt fektetnek, mint azon gyermekek képzésére, kik más kasztokból bizattak rájuk. — A kaszt különbség magára az oktatás anyagára jelentékeny befolyást gyakorol. A brahminoknak, mint a vallás őreinek, a művészetek és tudományok teherhordóinak, az uralkodók tanácsosainak, az orvosok bíráinak, mind ezen tárgyakban oktatlatniok kell. — A király Védá-nak háromféle tanában nyer oktatást, a fenytő törvénykezésben s államtudományban, logika, metaphysika és hittudományban, gazdaságtan és kereskedelemben stb. — A harczfiak védjék az országot, s ezért arra készíttetniök kell: hét éves koruktól fogva fegyverben gyakoroltatnak. — Az iparosok a mesterséget, a vetés idejét s módját, a földek jó és rossz tulajdonságait, a mérés és fontolás mesterségét stb. tanulják. — Legkevesebb cudra tanul olvasni s írni. De minthogy legtöbb faluban találhatunk, kik felsőbb osztályokhoz tartoznak, azért azoknak oktatásáról gondoskodnak elemi iskolák által. — Indiában a nevelészet kaszt nevelészet: kasztok által természetnél fogva merőben különböztetnek az emberek.

Azért érnek meg különböző időben a különféle kasztok gyermekei is: Manu-nak rendelete szerint egy Brahminnak 8—Xatrijanak 11—és Vaicjának 12 éves korban kell az apának a fiúval osztályának megkülönböztető jelét ünnepélyesen közölni.

Elemi oktatás.

A z elemi oktatás áll olvasás, írás és számolásból. A tanító bottal és egy segéddel, ki a kezében vesszőt tart, egy ház előtt fák-, rosz időben pedig egy szín alatt tartja az oktatást a körötte ülő gyermekeknek. Számtanból csak az elemek taníttatnak. Az írástanítás, melylyel az olvasásbani oktatás szorosan egybekapcsolva van, először homokban, azután pálma-levelen vas tollal, végre platanus-leveleken tintaféle festékekkel történik. Egyik gyermek a másiknak mutatja; egyik kihallgatja a másikat: az oktatás kölcsönös. Innét láthatni, miszerint a Lankaszter-féle tan módszer, mely csak később ültetett át Londonba, Keletindióból vette eredetét.

Felsőbb oktatás.

Különös gond csak a brahminok felsőbb iskoláira fordítatik, valamint a nevelészet szabályok is, melyek a törvénykönyvekben elég pontosan tárgyaltnak, csaknem egyedül a brahman állást tüntetik szemeinkbe. A benaresi triziuri nuddeah-i tudós iskolákban az exoterikusok, ¹⁾ kikhez a 2. és 3. osztálybeliek is számíttatnak, grammatika-, prosodia-, és matematikában, az esoterikusok, ²⁾ költészet, történelem-, bölcsélet-, csillagászat-, gyógytan- és jogtudományban oktattnak. A tanoncz öt évig csupán hallgató, azután megengedtetik neki, hogy gondolatait és kételyeit a tanár előtt kimondhassa, és a vitatkozásokban részt vehessen. Az egész tanulmányi idő 12–20. évig tart: ez időben a tanoncz a tanárnál lakik, ki gazdag prebendának birtokosa s 6–12 tanonczot, még pedig díj nélkül szokott fölvenni, mint-hogy az oktatásérti fizetést elfogadni gyalázatos- és büntetésre méltónak tartják, de ajándékot, — szántóföldet, aranyat, drá-

¹⁾ Avatlanok.

²⁾ Avatottak.

ga-köveket, tehenet, lovat, napernyőt, párpapucsot, zsámolyt, gabonát, ruhafélét, főzeléket — s a tanár és ennek családja iránti szívességet, mint a tanonc részéről a tanár irányába tanúsított kárpótlást elfogadni szabad. — Az oktatási modornak szelidnek, és csak legkülönösb esetben kell szigorúnak lenni. „A tanoncznak jó oktatást kell adnia minden kellemetlen érzés nélkül, — s a tanárnak, ki az erénynek hódol, édes és szelid szavakat kell használnia. Ha a tanonc vétséget követ el, akkor a tanár őt kemény szavakkal fenyíti meg, figyelemztetvén egyszersmind, hogy ismételt kihágásnál veréssel bűnhődik s ha a kihágás hideg időben történt, akkor a tanító öntse őt le hideg vízzel.“ — (Manu) — A brahminok legfőbb s legjelesebb tanítása Veda olvasásában áll. Ebbeni oktatás ekkép történik: „Miután a tiszteletre méltó tanár tanoncját a szokott kötelékekkel átövezte, előbb a tisztításokban, jó szokások-, a megszentelt tüzzeli bánásmód s reggel, dél és est szent szertartásaiban kell oktatnia. Egy tanonc, ki a Vedát olvasni akarja, elébb mossa meg magát s arczával éjszaka-nak forduljon. Ezután tiszta alsóruhát vegyen magára, teljesítse írásbeli üdvözlét, tegye magát kellő helyzetbe, azután fogadja el az oktatást. Minden tanóra kezdetén és végén tanárának mindkét lábát át kell fognia s aztán összetett kezekkel olvasnia. Ezt nevezik írásféle üdvözlétnek. Fektesse kezeit keresztbe egymásfőlé, s úgy karolja át bal kezével tanárának bal lábát, jobb kezével pedig jobb lábát. A folyvást figyelmes tanár mindjárt olvasás kezdetén kiált: „Fel, olvass,“ végén: „pihenj!“ A brahmannak a megelőzőtt tisztítás után a tanítás kezdetén és végén a Védák fölött önmagában az Om szótagot kell mondani, mivel, ha azt elébb nem mondja, tanulékonyasága őt elhagyja, ha azután sem mondja, akkor az oktatás sokáig nem ragad rá. Csak az, kinek beszéde és szíve tiszta s mindig figyelmez, élvezheti a Védák studiumának teljes használatát; s az teljesíti egész testével egész a körmeinek hegyeig a legfőbb áhitatgyakorlást, ki, a mennyi csak erejében áll, naponkint olvassa Vedát, ha mindjárt annyiban érzéki lenne is, hogy jó illatu virágokból készített koszorút viselne. Hasonlóul ahoz a ki ásójával mélyen ás, vízforrásra bukkan, akként a tanonc is, ki

tanárának alázattal szolgál, megnyeri az ismeretet, mely tanárának lelkében mélyen elrejtve fekszik.“ „A ki pedig a Vedá-k ismeretét tanárának beleegyezése nélkül szerzi meg, az az írás tolvajságának bűnösévé teszi magát s a kínok közepebe süllyed.“ Mann.

A nevelészet theoriája.

India nem bír a nevelészet theoriájával. De a chinaiak száraz prózai szabálygyűjteményei helyett bírnak heves, a költészet gyönyörű mezében, különösen a mesékben (India a mesék és regék szülőföldje) egyes mély nevelészet elvmondatokkal. Ilyféle mesegyűjtemények legrégiebbike, a Pantchatantrum (—perzsa, arabs, görög, török, syrus, héber, spanyol, olasz, angol, francia, latin és német nyelvre fordítatott—). Újabb időkben magában Indiában átdolgoztatott, s különféle nyelvekre fordítatott mély elmű s a nevelészetre vonatkozó elvmondatokkal. Következő mondatokkal találkozunk az említettük műben: „Valamint a fa azt is beárnyékolja, ki azt levágni akarja, és valamint a hold a leg-aljasabb Chandala gunyhóját is megvilágítja, akként szeresse az ember azokat is, kik őt gyűlölik.“ — „Légy alázatos, mert a gyenge fű a vihar előtt sértetlenül hajol meg, míg a hatalmas fák általa szétforgácsoltatnak.“ — „Az erény, mely után az embernek törekedni kell, a legnagyobb megerőtétést szükségli, mivel egy kókuszdió sem hull le a varjú rázása által.“ — „Ismeretek alázatosságot szülnek, alázatosság méltóságot, méltóság gazdagságot, gazdagság vallásosságot, vallásosság boldogságot.“ — „Fegyver-isme és tudományosság, mindkettő egyaránt igen nevezetes; de az első aggkorban esztelenségül szolgál, míg a másik minden életkorban tisztelcetre méltókép jelenik meg.“ „Mi egy fiú, a ki sem tudós, sem erényes, s mit használ, és mit mozdít elé a vak szem? Egy tehetékes és jó eszű gyermek áldás, nem az száz vesztére hagyott és tudatlan; mivel egyes hold elébb elüzi a sötétséget, mint egy sereg csillag.“ — „Ember ismeretek nélkül dicstelen marad, s legyen bár ifjú és szép s előkelő családból: olyan mint a Kihnsuk virág jószag nélkül.“

„Valamint egy tárgy a keleti hegyeken a nap fényénél tündöklök, akként tündöklök egy alacson származású férfiú, ki hasznos iratoknak ösztöne által kiműveltetett.“ „A műveltség magasztosb, hát szépsége és titkos kincsei? az még idegen földön is kíséri útjában az embert, és kimeríthetlen erőt kölcsönöz.“ „A bölcs ember igyekezzék ismereteket s gazdagságot szerezni, mintha nem is volna a halálnak alávetve; de a vallás kötelességeit is úgy teljesítse, mintha a halál már ajkán lebegne.“ — „Ismeretek a legdrágább kincsek, minthogy el nem oroztathatnak, se meg nem emésztethetnek, s a fejedelmek közelébe vezetnek, a honnan a szerencse árad.“ — „Hasonlóul az alakokhoz, melyek egy új edényen nem könnyen törülthetnek el, akként a bölcsesség, mely a mesék kellemei által az ifjúságba vésetik.“ — Különösen a fejedelmek fiainak tartatnak efféle arany mondatok a költészetnek kedves fátyolában, mint tanítások a gondolkodás és cselekvésben, mivel igazán csak azok önállóak, s csak azok bírnak egyéni szabadsággal; tehát, hogy a jó útról le ne térjenek, a rendszabásokat leginkább szükséglik, másrészt pedig tőlök is a legtöbb szellemi műveltség kívántatik. Azért India — mint Cramer megjegyzi — később a nyugati tartományban is igen elterjedt fejedelmi tükrök hazája. Mindazáltal az alsóbb néposztályokra nézve is az ind költemények a lantos költemények mellett a hősköltemények telvék bölcs erkölcsi mondatokkal, melyek ellentétben a külső álszentességgel érületben és cselekvésben az erényre utalnak. „Nincs utálatosb bűn, mint jó cselekedetnél a fukar kéz, vagy tunyaság.“ „Az erényes ember örvendjen felebarátja jóllétén, legyen alázatos az aggkor iránt, mindig hódoljon az igazságnak, s találja legnagyobb örömét a családi boldogságban.“ „Mit használ a tanulás, ha arra nem czéloz, hogy azt tanulja ismerni, a ki maga az igazság.“

Buddha-tan.

A brahman-vallás javítását és következetes bevégezését a Buddhaféle tanban nyeré. A buddhaismusnak a vé-

gesség világa a csalékony látszatnak, ugyanazért az egyén szilárdul ragaszkodva a szellemhez, magába szállván a véges-ség semmisége fölött lebegjen. A véges létezés összhangzása fölötti teljesített önfölemelkedés által az én eléri a legfőbb bölcsesség és szentség s ébrenlét állapotát: az erkölcsileg tökéletes ember, Isten maga, boddhi lesz. Ha az ember — mint Buddha ön életét rajzolja — kívánság, önzés, személyes érzés, büszkeség, nyakasság, ellenségeskedés nélkül van, ha az én-nek terhe tőle elvonatik: akkor az Nirvánában, melyben akarát és öntudat a nemlét boldog nyugal-mába tért, s a minden végestől megtisztulthoz teljes odaen-gedés, föltétlen léthez jutott el. Ezen practikus törekvés minden buddhaféle tan követőkre nézve kötelező, s itt meg-szűnik a papi kaszt elválása a többi vegyes és természetes emberiségtől. Mindnyájan közösen reménylenek Nirvaná-bani végrehajtásban, midőn azok a leendés és megszűnés, a születés és halál változásától megszabadulván boldogságban vannak. — Ilyeténféle világnézetnél tudomány és művészet nem virágozhatik. Csak a történelem s a történelemnek szolgáló művészetek: építészet s képfaragás látszat-nak egyszerűetettel ápolgatni, míg azalatt a költészet a val-lásos monda költeményre szorítkozik. A buddhista erkölcsi sége: „nem akarni, nem élvezni, nem ten-ni, s minden élő lényeg túlságos kimélése: a brahmin min-den teremtmény iránt félénk tisztelettel viseltetik, mivel brah-ma mindenben van, a buddhista minden iránt túlszánakozó, mivel a meglevőnek fájdalmában mindnyájan részt vesznek.“ Buddha moralja a tisztaság, türés és irgalmasság elveiben össz-pontosul. Minden tanoncznak közös élet, folytonos predikálás, eszmélkedés és cselekvés ajánltatik, mivel minden tevé-s az embernek kezébe van letéve, azért túlnyomó a buddhistánál a gyakorlati működés. Buddha államában sem az állapot, sem a rang nem ér semmit; abban nincs kaszt, inkább minden ember egyenjogú; abban minden ember iránt türelem ural-kodik, a hitetlenek iránt is. Buddha-féle ifjúnak a házasság eltiltatott, mivel az lényt nemzve, lényegisége szerint, rossz; azért laicusnál a házasság csak türelik.

Buddhisták nevelészeté.

A buddhakövetők nevelészeté különösen az erkölcsi élet fejlődésére irányúl. Ugyanannak szabályai a chinai buddhisták kátéjában van lerakva. Az első könyvben mint parancsok állanak ezek: 1) Semmiféle élő lényt meg ne ölj. 2) Ne lopj. 3) Ne fajtalankodjál. 4) Igaztalant ne szólj. 5) Részegítő italt ne igyál. 6) Hajadat ne kend, testedet ne fesda. 7) Éneket ne hallgass, színházba ne menj. 8) Magas és széles párnán se ne ülj, se ne feküdjél. 9) Idő után ne egyél. 10) Se aranyat, se ezüstöt, se semmiféle beceset, mint magán tulajdont ne bírh. — Ezen parancsoknak első fele tartozott az eredeti buddhaismushoz. A másik fele, mely külsőségekre vonatkozik, s a második könyv, mely a szerzetes szabályokról szól, csak később toldatott hozzá. A szerzetes szabályok a kolostori állam buddhaféle eszményének következetes kísérete, melyben minden ember „ájtatos koldus“ s a világról lemondott. Ezek leginkább az elöljárók s tanárok iránti kötelességekben állanak. Mivel azokra, mint magára buddhara kell az ifjú papnak figyelni, azoknak ellentmondani nem szabad, még ha igaztalant szólnak is, sem hibáikról nem szabad beszélniök. „Ha elöljáróitok (Oberschaman) közül láttok valakit, annak a legnagyobb tiszteletet tanusításátok, ez pedig következő öt körülmény közt történhetnék: midőn imáitokat olvassátok, midőn betegek vagytok, midőn hajatokat nyirják, midőn esztek, vagy a zárdáért fáradoztok.“ „Tanár nélkül a tanoncz senkinek házát meg ne látogassa, se jobbra se balra ne nézzen, hanem mindig a tanár mögött menjen lesütött szemekkel.“ „Szent iratok alatt ne köhögjete, s az olvasásnál semmi frissítőt magatokhoz ne vegyetek.“ „Az orrfújásnál nagy zajt ne csináljatok, se tiszta helyre ne pökjete, a theát egy kézzel ne nyújtsátok, ásításnál a ruha ujját tartsátok a száj elé, evésnél ne fecsegjete s fejeteke ne vakarjátok.“

Ezeket találjuk magasztos erkölcsi s illem szabályokkal a külső szertartást elegyítve a buddhistáknál is; s ép ekként tömetnek a gyermekek erkölcsi mondatokkal úgy mint szer-

tartásokkal, mi mellett nem kevés súly vettetik a zenébeni kiképezésre is, mindazáltal különösen vallásos jelleggel látszik birnia. Az élénk szabad erkölcsiség nem jut erőszakhoz, hanem zárda-czellákban végződik, s az egyén istenítése, a buddha erőszakoltatik, önzői gyáva elzárkozottsággá, vagy absolut önzetlenséggé fajúl. De a Sakja a vezeklő vagy a Gautama, a ki kívül-belül ind, királyfi, brahmailag képzett philosoph, kolduló barát, úgynevezett Buddha, azaz fölvilágosodott, mégis egy sereg ifjat gyűjtött maga körül: — egy magadhai férfit, kire a szegények s szorongatottak, mint egy menhely- és megváltóra néztek, s a ki a brahman vallás magasztos igazságát kimondá, melyet Dharmapadamban (oktató mondatok gyűjteménye) rakott le, melyben ez áll: Szebb az ön-, mint a csatagyőzelem. Jobb egy nap tiszta erkölcsben eszmélkedve élni, mint száz évig fegyelmetlenül. Jobb annak egy nap, ki az élet keltét és nyugtát megvigyázza, mint annak száz év, a ki arra nem ügyel. — Semmi rosszat nem tenni, semmi jót el nem mulasztani, a gondolat menetét folyvást tisztán tartani Buddha parancsa. Száritsd ki a vágyak folyását, üzd ki a gyönyört, a nem teremtetet ismered, ha a megsemmisülést ismered. stb.

Buddha mint vallás-alapító.

Ilyeténféle mély szemlélődések általj egyedül megmagyarázható, hogy Buddha volt a legmélyebb vallás alapítója (Ázsiában 295 millió követője van); Bunsen szerint e vallás alapítója áll legtávolabb s legközelebb a kereszténység alapítójához, „legtávolabb, mivel lemond a valóságról, melyet Jézus isteni őszinteséggé akart fölemelni; de legközelebb is a szabadságot és isteni tudat emberiségét s eredményt illetőleg.“

Közeledés Chinához.

Valamint India maga, úgy az ind. nevelészet is haladás a chinai felé. Chinában minden vala egyben s minden egyért dolgozott. Indiában a holt egység kasztokba enyészik

el. Chinában a despotismus külsőleg eléállított formaságban lép föl; Indiában a kényuri hatalom a papi kaszt által korlátoztatik. Chinában az államnak alárendelt vallás valami külsőiség; Indiában a vallás, mint a szellemnek legfőbb és legközvetlenebb nyilvánulása, a kormánynak, valamint minden életviszonyok alapja. Chinában a gyermek család taggá lesz; Indiában a kaszt tagjává neveltetik: minden osztály életének az egészben meghatározott bizonyos úton kell mozognia s az által kiképez egy sajátzerűleg nagy műtant, mivel az ember ifjúságától fogva tudja, mi végzendője van, — a nevelészet rang vagy állapot nevelészet, a kasztok krisztalizált állapotok. A fiatal emberiség önkénye Indiában a kasztok korlátai közé szoríttatik: mindenkinek tanulni kell azt, a mi és a mint föladatik, s cselekedni azt, a mi, s a mint parancsoltatik — minden másról lemondással. Persze hogy ilyféle nevelészetnek, ha az egyoldalulag teljesített, minta-áruvá, gondolat- s erkölcs nélküli szertartás elsajátításává kelle fajulnia. Mindazáltal ezen elfajuláson keresztül ragyog ezen isteni világittas nép magasztosb fölavatása. Alaptétel vala nála mégis, hogy Isten mindent jól teremtett, s az ember mint szabad teremtmény oka minden erkölcsi rosznak, minthogy lelke az istenség tiszta kifolyása volt, s a földi világban is Isten képmása maradt—s mégis a Vedá-k parancsá emelék az indusnak az igazság utáni törekvést. „A mi e látható világnak a nap és világosság, ugyanazok a szellemi láthatatlannak a legfőbb jóság és igazság; s valamint testi szemeink bizonyos dolgokat, melyeket a nap megvilágít, észrevesznek: úgy nyer lelkünk bizonyos ismereteket, ha az az igazság világosságáról, mely a lényegiség lényegéből foly ki, eszmélkedik.“—India az emberiség arany meseszája.

P E R Z S I A.

Nemzeti nevelészet.

P e r z s i a j e l l e m z é s e.

Perzsiában, hol Ázsiának felső része az Aral tó és kaspiumi tenger felé nyomul, a népeletben egész más fejlődés,

egész új mozgás kezdődik. De nem is csodálkozhatunk, ha ezen mindig vidám és föllegtelen eget dúsan termő földjeivel ismerjük. E sugár, erőteljes növésű, tiszta fehér bőrű, kicsinded szájú, vastag szemöldök és szakállú faj szellemi élete egészen különböző az említettük két népfaj szellemi életétől. És ép e gyönyörű vonásainál fogva kelet franczia népének nevezetik, és nem igaztalanul. Médok és perzsák az ária vagy zend nép utódai valának. E nép is, mint utódai, komoly és szellemteljes vala, mely tisztasága által különböztette meg magát a barbaroktól. Nála a tisztaság vala fő. Azért nevezi magát a nemzet világosan fénylő perzsáknak, kik a hegyek tiszta levegőjét szívják s benne a szent lángot égbe föllebegni látni óhajtják. Ezen népnek életében a szellemnek küzdése és törekvése az emberileg személyes szabadságért. Chinában az erkölcsi egész a fő, de a tagok önállósága nélkül. Indiában az elválás lelketölve s legyőzhetlenül a természetességhez van kötve. E kaszt-különbség nyitá föl Perzsiának szeméit, a tiszta, magasztos egységet, mely a különlegest magában szabadon hagyja, a napot, mely egyaránt süt az igazak s gonoszakra, s melyben mindnyájan egyenlőképen megszenteltethetnek. Chinában az egyes ember semmi; Indában valami; Perzsiában személy. Míg Chinában a császár irányábani vak engedelmesség a szellemeket lebilincselve tartja, s Indiában a mindent leigázó dogma a szellem szárnyait elszeli, a perzsa tovább megy — a morálhoz, a honnan törekvése személyileg szabaddá és önállóvá lenni. Perzsiában történt az első kísérlet az embert megszabadítani a természettől, azt legyőzni s azon uralkodni.

V a l l á s a.

S ezt Zoroasternak köszönék, ki a perzsáknak s médoknak vallását sok hibától megtisztította, s a tűz tiszteletét, a nap, hold, víz s a természet egyéb tüneményeivel magasztosbbá tette. Tanai által nem az önmegsemmisítés, hanem az önfentartás tüzetett ki célul az embernek, s feladatai általában az emberi törekvések levének. A tisztát s mindazt, a mi a physikai jóllétet előmozdítja, keresi és

akarja az igazi ember. Ő egész tanításával oda törekedett, hogy a népet a restségtől elvonja, s a földmivelésre bírja, s mivel a fejedelem teljes hatalmu volt, Zoroaster őt a behozott szertartások által a zsarnokságtól visszatartóztatni akarta, s hogy a nép atyja legyen, s a nép is inkább annak ismerje mint urának. Tanítá a lélek halhatatlanságát s a jóknak jutalmazását és a gonoszok büntetését. A földmivelés a vallás gyakorlását teszi. A munka eltörli a vétket. A házasság szent.

E r k ö l c s e.

Perzsáknál a fajtalanság, restség, rágalmazás, kivárlólag a tolvajság, csalás és hazugság valának a tisztán teremtet lélek szennyei. T o l v a j s á g nál ok legutálatosb bűn vala, s a tolvaj előttök, mint a fekete Daevának — Ahri-mannak, ki minden teremtet tárgyban a világosság országának ellentáll, — társa tünik föl. C s a l á s kemény bűn s a h a z u g s á g a mindent látó világosság istene elleni gonosz-ság. Ellenben, a z i g a z s á g o s s á g a legfőbb erény, s a ki igaztalant szól, a ki a parolát és a szót megszegi, a ki rágalmaz, s a ki a király és elöljáróság ellen gyűlöletes híreket szór, mint a hazug szellem szolgájára általános megvetés és a legkeményebb büntetés száll.

E r k ö l c s s z a b á l y a i.

Különösen erkölcs-szabályaik ezek valának: 1) a szemérmesség megőrzi az embert a rosztól; 2) az isteni félelem minden jónak kútfeje; 3) minden cselekedetünk jó szándékból eredjen; 4) az Isten iránti hála mindenben; 5) az imádság nappal történjék a nap-, éjjel a hold felé fordulva.

Ezekből láthatni, miszerint már vallásuk is tisztább volt egyéb pogányokénál. Ők csak egy istent imádtak, napot s a tüzet mint jelképét az istenségnek tisztelték. Épen azért sokban hasonlítanak a keresztény egyház tanításához. Nem csoda, midőn némelyek hiszik, miszerint Zendavesta Zoroasternak meghamisított munkája, minthogy a szent ira-

tok több szövege találtatik benne. Plutarch idézetei szerint régi mű az egész.

Perzsa bölcsélet alapnézetei.

E vallás-erkölcsi bölcsélet alapnézetei a perzsa lényege s szellemében gyökeredzének. Az igazi telivér perzsa semmi rendeltetési állapothoz nem tartozott: rendeltetése vala erejének s becsületének szabad működése, mint azon társulat tagjának, melyben született. Az ország természete, valamint a perzsa szellem rendkívüli ügyessége tevék a harcziaságot és hősiességet, a fegyverkezelést lovon, nyilat és tegezt a perzsa sajátlagos hivatásává. A férfiaság munkássága, a küzdés önakaratóból, rá nézve élvezet vala, s azért béke időben is pótolá a harczot vadászat- s folytonos fegyvergyakorlás által.

Perzsia mint hódító.

Ezen jellem által a perzsa nemzet hódító nemzetté lön. A perzsa nemzetnek semmi más tendenciája nem volt, mint birodalmának kiterjesztése, felsőbbségének országok s népek fölötti kiterjedése. Az vala egyedül a perzsa nemzet célja. Nem hódította ő meg az idegen nemzeteket lényegökben, hanem hagyta őket egymás mellett sajátszerűségökben fennállhatni, s megkímélte vallásukat, szokásaikat s alkotmányaikat. A perzsa birodalom népek halmaza volt.

Perzsia mint kényúri állam.

Az államélet hasonlókép e jellemen nyugodott, s e mellett egyszersmind vallásos szellemtől áthatott. A vallás szabályai nemcsak politikai és polgári törvények valának, melyek életet s vagyont oltalmazának: hanem a király imádása is hiten alapult, hogy a király, mint helytartója Ormuzdnak, az ő méltóságát bírja, s e szellemben tartja kezében a kormány gyeplőjét. Perzsia is kényúri állam. A király kényur: ki trónjához közeledik, elébb földig kell magát levetnie. Előtte magok a legfőbb karok is elenyésznek.

Mivel ha, mint Indiában, a nép papok, harczosok és földmivelőkre oszlik is, azért mégis az elválasztás nem szoros, minthogy mindnyájan egyenlőképen alá vannak vetve az államnak, mely a király személyében tűnik föl. Az állam, melyet a király képvisel, Perzsiában a legfőbb, s a hivatalok, családok és gyermekek érdekei annak hozatnak áldozatul. Valamint pedig a világosság vallása minden egyesre nézve elismeri a becsét magában és magán, úgy minden perzsának magán mégis volt, még a király irányában is, személyes becse, minthogy a király az igazság kiszolgáltatására kötelezve volt, s az intézmények a humanitás szellemét lehelék, annyira, hogy a bírának a vádlott jótetteit mindig tekintetbe kelle venniök, hogy a hálátlanok a törvény előtt bevádoltathattak, s hogy a gyilkosság minden tekintet nélkül szigoruan büntettetett. Szülei gyilkossága a perzsáknál lehetetlennek tartatott.

A perzsánép ezen élete tevé őt igazán első történeti népé. Perzsia, mond egy német tudós, az első birodalom, mely a fejlődés principiumát Perzsiának történetével kezdi, s azért a világtörténet tulajdonképi kezdeményezését ez teszi.

Perzsia nevelészete.

A milyen a nép élete, közönségesen olyan nevelészete is. Perzsiában a nevelészet nemzeti. Chinában a gyermeknek azt kell tenni, mit atyja cselekedett. Indiában a gyermek azt tanulta és tette, mit kasztja parancsolt. Perzsiában a gyermek az államnak születik és neveltetik, ennél fogva itt a szellemi nevelészet mellett a testi nevelészet legelőször lép föl, mely az indusoknál becsesnek nem ismertetik el, s mely a chinaiaknál csupán a női lábak módszeres elnyomorításában állott, mivel Chinában előkelő szülék leányaikat örökjökből kitagadhatják, ha azok a lábaknak, mint az ország szépségének nagysága által, botránkozottak. A törvényhozás Perzsiában a szüléknek megparancsolta, hogy gyermekeiket nyilvános növeldébe küldjék, hol az erénynek és az államnak kiváltképen példa és gyakorlati foglalatosság által neveltessenek.

A perzsánép szaporasága.

Minthogy az egyesek az államhoz tartoznak, s mivel az állam tagjainak szaporításában saját jóllétét látja öregbülni, azért mindent elkövettek, hogy az életerő semmikép ne pazaroltassék. Ennélfogva minden természetellenes bűn legkeményebben fenyítetett; míg a szaporaságot a király évenként jutalmazta. — A házasságképes hajadonoknak kötelességül tétetik a férjhez menés (a hajadonoknak házasságképessége a parsoknál 13 évre határoztatott;) az önkéntes nőtlenység vagy férjtelenység pokoli büntetéssel fenyítettik. Mindazonáltal csak az igazhitűek közt köttethetik házasság (csak sas nemzhet sas fiakat.) Szent és igazságosnak tartják a legközelebbi rokonokkal házasságra lépni, még anyák és nővérekkel is; a vérszerénti rokonokkal kötött házasság a mai parsoknál is a legjobbnak tartatik. Minden házasságon kívüli közlekedés legszigorúbban tiltatik, s mégis Herodot a perzsák szokásait említve többek közt azt mondja: hogy a perzsáknál sok rendes nő van, de még több az ágyas.

Az atyai tisztelet.

A nők gyermekek az apa iránt föltétlen engedelmisséggel tartoznak. Minden reggel kilenczszor kérdezi a nő férjét: mit akarsz, hogy cselekedjem, épp ezt kell tenniök a leányoknak atyjok, idősb vérök, vagy azon férfiú iránt, kinek ótalma alatt állanak. Ha a gyermek három felszólításra nem engedelmeskedik, halált érdemel. Szülék után áll a tanár, ki a gyermeket oktatja, az ő tiszteletének és becsülésének első s legjelesebb tárgya, minthogy az ennek nemesb részét, a lelket műveli.

Első nevelészet 7 évig.

A perzsák nemzeti nevelészeté magába foglalá az emberkor első 24 évét. A gyermek hetedik éves koráig a nőknél vala: „hat hóig, mond a törvény, őrizték a kutyát, hét évig a gyermeket.“ Mindjárt

születése után, mielőtt anyai tejet kapott, bizonyos nedvet (Haoma) nyomának a szájába. Ezután a kezeit, majd meg az egész testét mosák meg. Ez is meglevén egy csillagász határozá meg a csecsemőnek jövő sorsát s nevet adott neki, közönségesen egy Ized vagy egy előkelő perzsa nevét. Öt éves koráig a gyermeknek nem volt szabad megmondani, mi a jó vagy rossz. Azt tarták ők, hogy minden, a mi rosszat tesz a gyermek, a szülőknek tulajdonítandó, kiknek kötelességök azt egész addig (5 évig) csak testileg biztosítani, s elkövetett hibáiknál csak annyit mondani: „ezt többé ne tedd.“ Szilárd ragaszkodás az anyához és a szemérem őrzése ébresztettek és tápláltattak gyermekben az első életkorban. Hét év előtt a gyermeket megverni szabad nem vala.

7 — 15 é v i g.

Hét éves korban kezdődött a nyilvános nevelészet. Nagyobb helyeken mindenütt valának tanintézetek, melyekben a gyermekek, velők egyenlőkkel éltenek, s egyszerű tanítás mellett igaz szólás, függőség, nyilazás s lovaglásban gyakoroltattak. Olvasás és írásban is oktattattak, de erről közelebbi tudósításaink nincsenek. Tanárok s felügyelők 50 évet túlhaladott férfiak valának, kiknek példák által az ifjuság előképeinek kelle lenniük. 10 — 15 éves korig imák és szent tanokban is oktattatának papjaik által, miután sok szertartás és ökörhúgygyali tisztogatások közt következett a szent öv fölvevése (ez övet, mely teveszőr vagy gyapjuból készült, soha sem volt szabad letenni, mint legfontosabb védeszközt a Daevák, a rossz szellemek, ellen) e szertartásnál az ifju perzsa a hitvallás elmondása után háromszori fogadást tett: hogy Zoroaster törvényét megtartandja.

15 — 25 é v i g.

Tizenötödik évben lépett az ifjukorba: a szülők és gyermekek közti családi kötelék fölbomlott, mivel az ifju csaknem egészen kilépett a házi viszonyok közül, minthogy

neki, mint az állam tulajdonának, vadászat és harczrai előkészítés tekintetéből, fölsőbb erkölcsi és testi gyakorlatoknak kelle szolgálnia. — 25 éves korában az ifju férfivá s állampolgárrá lön. Ekkor átvevé a tiszteben állandó kötelességeket békében és harczban, melyeket 50 éves koráig gyakorolnia kellett, ennek elteltével a kötelezettséget, hogy az egyetemes jóért az ifjuság tanítása s felügyelése által gondoskodik. Ha valamely ifju a felügyelők által törvénysértés miatt bevádoltatott, az öregek őt osztályukból kitaszták, miáltal megbecstelenítettett. Csak egyedül ekkép növekedtek mászhatták meg a becsület fokait.

Xenophon a perzsa nevelészetéről.

Nem tudhatni, mennyi van megalapítva történetileg abból, a mit a görög tudós Xenophon idősb Kyros s ezzel különösen a perzsák nevelészetéről beszél. Xenophon t. i. megkísérti a közlést, „mit tapasztalt Kyrosról, s milyen nézetet hisz magában kiképzettnek.“ Mondja: „Legtöbb állam akként képezteti minden fiát, a mint neki tetszik, s aztán az idősb ifjuság az ő lényegiségét tovább úgy üzi a mint akarja; csak azután parancsolja meg neki, hogy ne lopjon, ne raboljon, erőszakkal más házába ne rontson, senkit igaztalanul meg ne verjen, házasságtörést el ne kövessen, az elüljáróságnak engedetlen ne legyen. Ha valaki ilyesmit elkövet, kérdőre vonják s megbüntetik. Ellenben a perzsa törvények megelőzőleg gondoskodnak, hogy a polgárok olyasmit már kezdetben el ne kövessenek, a mi rossz, vagy gyalázatos cselekvésre mutatna. Erről következőleg gondoskodnak. Van birtokukban egy nyilvános tér, melyet ők szabadnak neveznek. A térnek azon része, mely a törvényházakba ütődik, négy részre van osztva, első a gyermekek-, második az ifjak-, harmadik a férfiak-, negyedik az öregek számára kijelölt tartózkodási hely. Mindenki csak a neki kitűzött helyre mehet, még pedig a gyermekek és férfiak a napviradtakor tartoznak megjelenni, míg az öregek, kivételképen, mehetnek, mikor nekik tetszik. A nőtelen ifjak fegyverben hálnak a törvényházak körül. Vs-

lamint a perzsák tizenkét törzsre oszlanak, akként van a tér minden osztályának 12 felügyelője, kik közt a gyermekek felügyelőjének tanulékonyága által kell kitűnnie, míg az ifjakénak képesnek kell lenni, azokat az erényre vezetni. A férfiak felügyelőjének különösen arra kötelessége ügyelni, hogy a törvények s felsőbb rendeletek hatályba lépjenek. Az öregekének a fölött örködni, hogy azok kötelességeiket pontosan teljesítsék. A gyermekek az iskolákat látogatják, hogy az igazság iránti érzés bennök felköltessék és kiművel-tessék. Ugyanazért azoknak eluljárói a napot kiváltképen azzal töltik el, hogy azok a gyermekek fölött biráskodnak, kik egymás közt, hasonlóul a felnőttekhez, tolvajság, erőszak, csalás, szitok s több efféle miatt magokat vádolják, mikoron nemesak azok, kikre a vád rábizonyult, hanem a hamis vádlók is megbüntettettek. Különös szigorral büntettetik a hálátlanság, mivel a perzsák azt tartják, hogy a hálátlanak sem az isteneket, sem szüleiket, sem hazájokat, sem barátjokat nem szerethetik, mivel a hálátlansággal mindig szemtelenség párosul, ez pedig minden gonoszságnak legdúsabb forrása.

Az igazság iránti érzék kiválóan kiképeztetett a gyermekeknél. Midőn Mandane Kyros anyja a tizenkét éves gyermeket nagyatyjának Astyages médok királyának látogatására az udvarba vitte, kérdezé őt anyja: „De édes fiam, hogyan tanulhatnád te meg e kényuri udvarban az igazságot, miután tanáraid honn vannak?” Erre felelé Kyros: „Hisz, anyám, az igazságot már jól ismerem. Mivelhogy annak megismerésére magamat igen kíváncsinak mutatván, tanárom engemet többször mások bírójává tett. Egy nagyobb fiú t. i. kinek öltönye szűk volt, egy kisebb gyermekről, kinek ellenben öltönye vala, lehúzta. S én mint bíró ekkép ítéltém: Mindkettőre nézve jobb leend, ha mindegyik azon öltönyt birandja, mely neki legjobban áll. Erre én ütleget nyertem biráskodásomért, és azon meghagyást, hogy ítéletem igazságos leendett, ha ezen kérdés állítatott volna föl: melyiknek áll jól ezen öltöny? De minthogy az vala a kérdés, hogy kié valóban azon öltöny, akkor nekem azután kellett volna nézmem, hogy igazán kit illet az, és vajjon a birtok azáltal

nyerend-e, hogy valamit mástól elveszünk erővel, vagy hogy magunk készítettük vagy vettük-e.“ Tovább tévé még hozzá Kyros: „A törvényszerű igazságos, az erőszak törvényellenes! Törvénynyel kell a bírónak az ítéletet kimondani.“ Mérsékletre különösen az által szoktattatnak a gyermekek, ha látják, miként élik át a napot magok a szülők mérsékeltén. Épen úgy szorítják az elüljárók iránti engedelmességre, itt is az öregek példája a világító lámpa. A gyermekek hazulról csupán kenyeret hoznak és zsászt (bizonyos növényfaj) s egy kis edényt víznek.“ — „Az ifjak a törvényházaknál alusznak, hogy a várost őrizzék, magokat erkölcsileg tisztán megtartsák s a mértékletességben gyakorolják, nappal pedig szolgálatukat az elüljáróságnak szenteljék. Ha vadászatra mennek, csupán délre visznek magukkal kenyeret, kissé többet, mint a gyermek. Ha pedig vadásznak, csak akkor esznek, ha a vad végett megállanak, vagy este, s akkor a két napot egygyé teszik, mivel ez idő alatt csak egyszer evének. A mit fognak, az főzelékek. Azonkívül meg kell elégedniük zsászával. Honn maradottak gyakorolják magokat nyilazás és nyárs hajítással. Tartatnak nyilvános pályaküzdések is jutalmak mellett.“

Az iskolák nyilvános helyek valának, azoknak is kell lenniük, hogy minden befolyások, melyek az erkölcsiségnek és az illemnek károsak lehetnének, az ifjúságtól eltávolíttassanak. Ezen, „az igazság iskolájába“ minden perzsa épen úgy küldhette gyermekét, valamint mindenkinek nyitva állának minden tiszteletek és méltóságok.

A nőnem rendesen ki vala zárva a nyilvános képezetéből. Csupán kivételesen látogathatták az iskolákat leányok. Nizámi beszéli egy regényben, hogy Leila és Medschun már az iskolában szerették volna meg egymást.

Az egyetemes nemzeti nevelészet mellett, Xenophon szerint, volt még egy különös nevelészet a főbb rangokra. Az előkelő perzsáknak minden gyermeke a király palotájában neveltetik, hol az önuralkodást mindenki igen jól megtanulhatja és semmi illetlenséget nem lát s hall. Mivel a gyermekek megjegyzik ott magoknak, ki érdemel a király-

nál becsületet vagy gyalázatot, s ekként már ők is, mint gyermekek, megtanulják a kormányt vagy kormányoztatást.“ — A királyi nevelészetről tanuságot hoz Platonnak tulajdonított párbeszéde is ily czím alatt: „Az első Alkibiades“ ekként ír e nevelészetről: „Azon napot, melyen a trónörökös születik, minden alattvaló megünnepli s később is megüli a király születése napját évenként egész Ázsia. Az újonnan született gyermek fölneveltetik, de nem közönséges dajka, hanem herélték által, kik a király környezetében a legfőbb tekintetben állanak. Ezekre bizatnak más, a gyermek nevelészetére vonatkozó foglalatosságok is, kiváltkép a leglehetőbb szépségrőli gondoskodás, minél fogva különösen a tagok igazítása és idomítására kell tekinteniök. A hetedik évet túlélő gyermek tanul lovagolni és vadászni, s 14-ik évében átadatik az úgynevezett királyi paedagógoknak. Ezekül négy előkelő perzsa választatik, t. i. a legbölcsebb, legigazabb, legmértékletesebb s legvitézebb, kik közül az első az Ormuzd magiáját és a kormányzói mesterséget, második az igazságosságot az egész életre tanítja. A legmérsékeltőbb oktatja a királyi gyermekeket, nehogy magát kívánságok által legyőzetni engedje, hanem szokjék hozzá, hogy szabadon és igazságban uralkodjék, a legvitézebb őt rettenthetetlenné teszi és bátor-szívűvé, minthogy különben rabszolgává lenne.

Mind ezen tudósításokból a görög írók közül csak Herodotnak (I. 132—140) állításai látszanak megfelelni a valódiságnak, minthogy azok a dolgok természetes menetében alapulnak, s a perzsák egyéb jellemével megegyeznek. A Platónak igaztalanul tulajdonított „Első Alkibiades“ című előadásai, valamint Xenophonnak Anabasisa és Cyropaediájában, úgy Strabo tudósításai is összezavarják görög nézeteiket a Perziában történelmileg adott s azért tisztába nem jöhetett tárgyi tudósításaival. Zendavesta is, mely beltartalma szerint az ó perzsa törvények és erkölcs-parancsok alapjait, valamint a világvallás alapvonalaait tartalmazza, idők folytán pedig a papok értelme és szükségletei szerint átváltoztatott, egyedül a papi nevelészetet tárgyalja. Mint történelmileg megállapított beltartalom mindazáltal áll a perzsa nemzeti nevelészet történetéről, t. i. hogy a perzsák a testet gymnastika által meged

zették, s a szellemet az igazságosság által erkölcsi tisztaságra fejlesztették, de az egyént sem uralkodás-vágyó papikaszt el nem nyomta művelésében, sem idegen műveltségi befolyások által nem akadályoztatott, hanem magát, mint a nemzet tagja, belsőleg fejleszthette, valamint a népek különféle keveréke is egymás mellett egy uralkodó alatt szabad sajátságokban alakult és eléállott.

Perzsiának nemzeti nevelészet.

Perzsiában a nevelészet nemzeti nevelészetté lön, s a társaság minden osztályai részt vevének benne. Király s elöljáróság iránti hódolat, törvények iránti tisztelet, haza iránti szeretet, igazsághozi ragaszkodás és a hazugság iránti gyűlölet, fegyelem és szokás által a gyermekbe oltatnak. Iskola az étellel kapcsoltatik egybe. A nevelészet gyakorlati iránynyal bir s az élet előmozdítása s a birodalom kiterjesztésére czéloz. A jellem s erkölcsi komolyság szilárdítása, világosság és egyszerűség lényeg és cselekvésben, — ez a perzsa nevelészet főczélja, mely igazán a gyermeknek nevelészet, ki játékokban s társaivali társalgásban a nagy életjáték előjátékát gyakorolja, s abban és az által a jellem szilárdsága és biztosságára az első alapkövet kell letennie. — Mindazáltal hiányzott a perzsa nevelészetben — s ebben rejlik határa — a gondolkodó tehetség kifejlődése. E hiányból magyarázhatni meg, hogy a perzsa nép a világosság és sötétség, jó és rossz közti ellentétet megoldani képes nem vala, hogy a nemzetre az ő túlbuzgó szabadság érzetével a legmerevebb szerályi despotismus maradt örökségül, hogy Ázsiának leghösebb küzdői gyávábbak s asszonyosabbak lehetének, mint a babyloniaiak, és hogy a szellemi világvallás disztelen forma áruvá, üres szertartás és szokássá, s szolgálai bálványimádássá fajult. Az államélettel, valamint vallás és erkölcsi-séggel a nevelészet is lágyság és elpuhultságra vetemült, s ez úton előtérben állott a király-nevelészet. Már Kyros alatt lépett a médok elpuhító nevelészeti módja az egyszerű ó perzsa nevelészet helyébe, mint Platon állítja: „A perzsa nevelészet felfordultsága vala oka a perzsa birodalom megbukásának, mivel Kyrosnak különben derék hadvezér s polgárnak

helyes oktatásról fogalma nem lévén, a házi élet szokásait nagyon is háttérbe menni engedé. Az ifjú fejedelmek nem a perzsa-népnek egyszerű, el nem kényeztetett és kemény szokásaiban, hanem a nők s heréltek felügyelete alatt nővének föl a médoknak úgynevezett boldogságától elromlott nevelészetű módja szerint. A honnan Darius Hystaspis kivételével, minthogy ez nem a királyi hercegek közönséges bujálkodásában neveltetett, egy perzsa király sem volt nagy — mint talán csak név szerint.

A régi perzsák tudományos nevelészet.

Tudományokat illetőleg, a perzsák nem tévének semmit, kivéven a földmívelést és hadi-tudományokat. Még Dárius idejében azt sem tudták, hogy Görögország, Athene s Lacedaemon léteztek. Orvosaik külföldiek valának; nincs nyoma, hogy perzsa orvossal találkoznánk a régibb időkből. Az időt sem tudták kiszámítani. Midőn Dárius parancsolá, hogy a Dunánál két hónapig várakozzanak reá, szíjra csomót kötöttek, s naponként egyet oldottak meg, míg a kitűzött nap el nem mult. Egyedül a mágusok birtak valami csekély tudmánnyal, mely csillagvizsgálat, mennyiség-, természettan s építészetben állott. Tanáraik nem annyira a tudományokra, mint igazságszeretet- és adósságkerülésre taníták tanonczaikat; az adóst úgy büntették, mint a hazugot. Jellemző a perzsákra nézve az is: hogy szüléik és öregebbek iránt különös tisztelettel viseltettek, annyira, hogy a ki szüléinek vissza mert szólani, halálra tartatott méltónak. Azok előtt leülni nem volt szabad; még az öregebbek előtt is fel kellett állaniok. — Gyalog járni nálók szolgaság jele volt, lovon ülve szokták dolgaikat végezni. Midőn valamely fontos dologról tanácskoztak, elébb bort ittak, hogy bátrabban kimondják az igazságot, de másnap józanok lévén újra megfontolták, a mit határozni akartak. Szóval, mindezekre úgy szoktaták a gyermeket, hogy annak szoros értelemben perzsának kelle lennie. S e nemzeti nevelészetben sok találatot, mi Spartára emlékeztet.

De a méd s perzsa vallást illetőleg, emlékeztet minket

magyarokat is régi őseink vallására. Theophylaktos bizonyítása szerint, ezek is tisztelték a napot, holdat, földet s vizet, és csak a ki mindezeket teremtette, imádták. Ezeknek sem voltak templomaik, hanem hegyeken, dombokon s berkekben áldoztak. Áldozatjuk hasonlóul állatokból, különösen fehér lovakból, állott. Esküjük szintén egy pohárba csepegtetett vérnek megivása mellett történt. — Arihmán vagy Ármány, ördögös, mindegy.

Perzsa-irodalom.

Végül a perzsa irodalmat véve, habár jelentéktelen is, mit tudományos tekintetben tevének: van mindazonáltal nyoma irodalmának, s már a XVI. századból Schah Abbas kormányja alatt, midőn ezen kormány, és az európai hatalmaságok közt vallási, politikai s kereskedési kötések támadtak. Megkezdettek az utazások Perzsiába, hittérítők küldetvén oda, a keresztény tan terjesztése végett, s így több perzsa mű jelent meg részint eredetiben, részint fordításban. Így 1610-ben jelent meg egy kivonat Mirehond munkájából Perzsiáról spanyol nyelven Texeira Péter nevű portugaltól; — 1664-ben Wannertől perzsa közmondások; Gentiustól 1651-ben Sadi munkájának, Oleatiustól 1637—38. Sadi költeményeinek fordítása. A perzsa nyelv tanulmányozása a XVII. század végefeléig szeretettel s buzgósággal üzetett; a XVIII. század első felében megakadás lépett be, mely azonban hamar elenyészett; 1714-ben Raymund perzsa nyelvtant irt; de 1750-től fogva csend állott be, s tartott majd 50 évig. — Mária Thérizia ugyan alapított Bécsben 1753. keleti akademiát, melyben néhány perzsa munka megjelent, p. Reviczki, Stürmer Ignác, Jenisch Bernát és másoktól: mindazáltal a perzsa irodalom magash emelkedését angoloknak, nevezetesen Jones és Richardsonnak köszöni, kiknek a forrásokhoz jutni több alkalmuk vala, mint a német Wilken Ferencz és Hain L-nak. Különösen foglalatostokdta pedig a perzsa irodalommal a XVIII. század vége felé. Jelentek meg perzsa nyelvtanok és szótárak is. — Scott J. 1799-ben „Bahar Danusch“ czimű perzsa regényt adott ki angol nyelven.

Hadeley egy nyelvtant és szótárt 1766; 1742-ben Ferhangi Schiuri egy nagy perzsa-török szótárt két kötetben Konstantinápolyban, s Menius, ki bővítve adá ki 4 kötetben s mások többen. — De Perzsiának tulajdonképi irodalmát csak a kalifák megszüntetésétől keletkeztethetjük, mivel azelőtt az arabok a perzsa irodalomnak legrégibb irott emlékeit csaknem a nyelvökig megsemmisítették. Ezen korszak után pedig az új perzsa-nyelv képezetett, különösen a buidák alatt 933—1055. és 1055-től fogva a seldschuki kormányzók alatt még inkább. Azad Eddanlet zultán a X-ik század közepén e tekintetben igen tevékeny vala, valamint későbbben is Gasni Mahmud Sebeksetin és Keder Khán Khakhan zultánok. — A XIII. s XIV. században az irodalom a mongolok berohanásai s Timur pusztítása által, valamint a XV. században is a törökök által sok kárt szenvedett, és Sofi Izmaeltől fogva egészen eltöröltetett. Azon időkben a perzsák közt nagy költők valának; történelemmel is több perzsa foglalkozott, mindezek közül azonban előttünk kevés ismeretes. Arról is csekély tudomásunk van, a mit a perzsák a kortanban, földleírás-, mér- és csillagászatban följegyzésre méltót teljesítettek.

EGYIPTOM.

Jelvényes nevelészet.

Egyiptom ismertetése.

Egyiptom Afrikának éjszaki része, a középtenger, arabiai tengeröböl, suezi földszoros, Nubia s a nagy Sahara és Barka sivatagok közt hajdanta a műveltség s tudományok székhelye volt, melynek habár a legrégibb történetét homály fedi is, de tanuskodnak számtalan sirjai, siremlékei, okmányai, kéz- és feliratai stb.—E tartomány áll a 4—9 mértföldnyi széles Nilvölgyből és az ezt bezáró heglánczolatból — kelet-arab s nyugotlibiai hegyekből, s épen ezért felső-, közép- és alsó Egyiptom nevezete alatt jelöltetik. Herodot Egyiptomot „Nil ajándokának“ nevezte, s valóban a Nil folyamnak köszöné lételet, valamint történeti jelentőségét is. A Nil folyamnak évenkénti áradása föltételezi Egyiptom termékeny-

ségét. Ezen aradás mindenütt iszapos üledéket hagyva maga után, már november hóban zöld vetések emelkednek, melyek martius hóban gazdag aratással kínálkoznak. Az ország ezen sajátságai egyszersmind az ember szellemét hívák ki. Innen történt, hogy a szabályszerűleg megtörténni szokott áradások megfigyelése vezeté őket a csillagismére, nap-tárak meghatározására, földmérés-, vízépítés- s egyéb építészetekre. A folyam által megtermékenyített tartomány hívá föl, valamint önmagát a megmunkálásra, de a Nil folyam által meg nem áztatott földek megöntözésére is, s a vizek körülglátlására, a földek tovább áztatása és a határ szabályozására, a túláradások romboló hatásainak elkerülésére, s a jog és tulajdon fogalom meghatározására. Ehhez járult az ország elzárkozottsága, mely a legsajátosabb nép háborítlan kifejlődését s kitünő szellemirányt idézett elő, mely szín-, nyelv- és szokások által a négerektől nagyban különbözik, és a kaukzusi lakók délnyugati ágához tartozik, mely magas homlok, fekete tüzes szemek-, vékony hegyes orr-, hegyes áll- és barna bőrszín által jellemeztetik, s mely a föld legelső s legrégibb műveltségének tette eredetét. Ezen műveltség, mely minden ágnak, melyet „anyagi műveltség“ név alatt foglaltunk össze, kifejtésében áll, a Nil-völgy kizáró természetadta hatalmának, az egész közvetlen ellentéteinek, a naphő és hűség hevének s végtelenül visszaverő fénytömegének, valamint az éj nem titkolható sötétségének stb. nemkülönben az eredetileg meglevő nemzeti egyéniségnek szükségképi következménye, melyre épen úgy s nem máskép hatott be a tárgylagos létezés.

Egyiptom kasztja, vallása és művészete.

Egyiptom természete szükségképiséggel határozá meg az emberek felosztását az emberi működés csoportjaiba. Egyiptomban a természetadta adományok feldolgozására emberrel született physikai és psychikai tehetékeknek kell lenni, és e tehetékek kasztok által bizonyos emberi csoportokban plántáltattak tovább, minthogy csak bizonyos és meghatározott foglalkozás fejleszti ki a bizonyos tehetékeket, és a legna-

gyobb tehetékeket maga a tenyésztő szállítja át a tenyésztetre. A kültermészet határozza egyszersmind a felosztást e bizonyos kasztokra, t. i. a papok, harczosok, hajósok, iparosok, polgárok, tolmácsok és pásztorok kasztjaira. A papok kasztja legműveltebb s így a leghatalmasabb is volt; ebből választattak a bírák, s a királynak, kinek méltósága örökös vala, a nyilvános dolgokkal kevés teendője volt. A király előtt minden rangu és rendü törvénytelen azaz szolga vala, ki urának kegyétől függött. A király egyszersmind a papok feje s a valódi és eszményi hatalom képviselője, istenek helytartója vala, igenis az istenek éltek a királyokban s azok által kormányozták még mindig a világot. Azonban a kasztok nem valának oly érzéketlenek mint Indiában: ott azok egymással érintkezés s harczban állának. Az egyiptomi királyok mind pharaoknak neveztettek.

Az egyiptomiak egész létét, mint mondók, a Nil folyam határozta, épen úgy vallását is. A napnak s az ettől függő Nil folyamnak rendes mozgásában fogák föl a természetes isteni rendet mint isteni történetet, épen úgy mint a jó és jótétlenségnek a rossz és káros elvvel való küzdését, és azt az Osiris s Isis történetében s Typhonnal¹⁾ viszonyában nyilvánosan megvalósíták. — Osirist és Isist az egyiptomiak különösen tisztelik, az elsőt, némelyek szerint, mint a földnek legelső művelőjét, vagy mások által mint a földnek termékenyítőjét, azaz: magát a Nil folyamot; Isist pedig mint Osiris nejét.

Föltűnő, mit Herodot az egyiptomiak vallásáról állít, hogy ezeknél a papok vallása a népétől különbözött. A nép vallásában, Herodot állítása szerint, isteneik három osztályuak valának. Az első osztályban nyolcz isten vala, t. i. a hét nap s nyolczadik magának a hétnek neve, és jelképe a csillagos égnek Mendes — egy hét azaz hét napi időköz — név alatt. Második osztályban volt 12 istenök, kikről nevezék a 12 hónapot. Harmadik osztályhoz tartoztak: Osiris a

¹⁾ Typhon különféle jelentőségű. Egyptusi mythosokban jelenti a természetnek ellenséges principiumát, Osiris ellentétét és égető hőséget.

nap s napi év, Isis a hold s holdi év.—A papok szerint e két istentől származtak a másod osztályu istenek; miből láthatni, mennyire azonosított a papok vallása a csillagászi rendszerrel.

Nem lehet azonban kételkedni azon, hogy a papok az egy Isten létéről meg valának győződve, mit az Egyiptomban lakott héberektől megtanulhattak. Ezt mutatják templomaikra vésett felirataik is.

A népnek mindazáltal megengedettett az állatok imádása is, a mint t. i. egy vagy másik állatnak hasznosságát becsülni, vagy ellenkezőleg üldözni megtanított. A becsülés szülte azután a tiszteletet és istenítést. Innét van, hogy az egyiptomi istenek állatok képében jelenítettek, vagy emberi alakban állatfejjel. Ilyen állatok voltak: A pis fekete bika, Memphisen, Mnevis Heliopolisban, Isis tehén-, Jupiter kos-, Anubis kutyafejjel stb.

Legtiszteltebb vala ezek közt Apis, melybe a nép véleménye szerint Osiris lelke költözött. Ezenkívül istenítettek más állatok is, t. i. melyeknek különös hasznukat tapasztalták, sőt még az ártalmas állatok is. Diodor beszéli, hogy látta, midőn egy római vitéz azért, mivel véletlenül egy macskát agyonütött, jöllehet egy házba menekült, addig üldöztetett, míg meg nem öletett, pedig ekkor rómaiak birták Egyiptomot.

Az istenítés külszertartásokból állott, melyekhez örvöngős kicsapongások is kapcsolattak, iszonyú testi sanyargatások, körmenetek s áldozatokból, melyeknél nem ritkán emberek is áldoztattak. Az ünnepek különben nagy fényvel tartattak.

A vallásos szertartásokhoz tartozott a körülmetéltetés. — Hitték a lélek halhatatlanságát; de a nép fogalma ebben is különbözött a papokétól. A papok hite szerint a lélek elválik a testtől, s három ezer esztendeig vándorol különféle állatokba, míg ismét visszatér az előbbi testbe. A nép hite szerint pedig a lélek mindaddig el nem válik a testtől, míg az el nem romlik, ezért szokták a megholtak testeit bebalzamazni, s szilárd kősziklák-, vagy más anyagokból épített sírboltokba (katakombák) letenni. Az így bebalzamazott tes-

tek múmiáknak neveztettek, a mum perzsa szótól, mely gyántát jelent.

Diodor említi, hogy Egyiptomban a bebalzamozott testeket csónakon vitték át a sirboltokba. Ez átszállítás alkalomával szabad volt vádat emelni a megholt ellen, s a rokonok kötelessége volt a vádat megczáfolni, minek sikerültén, Charon, Cocytus és Lethe vizein a testet öröm-ének közt szállíták át, ellenkező esetben pedig a test el nem temettetett.

E szokás helyett később tíz bíró rendeltetett, kik előtt a vádolás megtörtént, mielőtt a holt a sirboltba átvitetett. E szokásnak magok a királyok is alá voltak vetve, mi az erkölcsiségre nem kis hatással volt. E szokást elsajátították a görögök is. Herodot ugyan e halotti ítéletről nem emlékszik, egyedül csak azt hozza fel, hogy az, ki életében adósságát le nem fizette, nem temettetett el. Csak is talán ezek fölött tartatott az említett ítélet.

Egyiptom jelvényei.

Az eddig felhozottak, — a vallásra nézve — az egyiptominál csak jelvényekben voltak jeleníthetők. Egyiptomban minden csak jelentőség, minden csak jelvény. Jelvény valamilyen Isis, Osiris és Typhon, úgy a múmiák is, mint a jelvényesített halhatatlanság, úgy maga az ember is, mivel ez a természetből fejlődött, de attól meg nem szabadult. A természeti élet isteni rendének jelvényei állanak előttünk a képző művészet emlékei: a jelvényesítő egyiptomi fedező föl előbb az alak titkát: mint „a belőle szóló szellem jósnőjének titkát“ s azzal előbb megtalálá „az emberi test viszonyainak titkát is, mint minden műalkotmány adandó mértékének zsinórmértékét.“ Jelvények — az óriási jelképek — a gúlák s obeliskek. A Sphinx.*) Állati alak s emberi arcz-

*) Ez azon Sphinx, melyről egy görög elbeszélésben oly csodálatosan emlékeznek, melyben áll, hogy Sphinx, az egyiptomi műképzemény, Théában megjelent, még pedig e szavakkal: „Mi az, a mi reggel négykézláb megy, délben kettőn, s estve három?“ Erre eléjön a görög Oodipus, és Sphinx egy szikláról a mélységbe rohan, a mint az a talányt megoldván mondotta: hogy „az, ember.“

czal szintén az állatéletből kiküzdő emberi lélek jelvénye. A tömkeleg (Labyrinthus) számtalan teremivel jelvényes szellemi ház, a léleknek három ezred éves vándorlására czélozva. Jelvény a képjel (Hieroglyphik) is: az állatképek, mint az isteni tulajdonságok és vallásos képzetek jelvényes megjelölései használtatnak, és a népnek egész vallásos szemlélete ilyféle kép jeles jegyekben mint szent jelvény rakatik le. Egyiptom a jelvények országa, mely a szellem kifejtésének szellemi földadatát tűzte ki a nélkül, hogy e földadatot megoldhassa. Remekművei titokteljesek és némák, hangtalanok s mozdulatlanok. Az egyiptomi szellem iszonyú művezető, ki a közvetlen érzékivel meg nem elégszik, ugyanazt feldolgozza; de a mit ő művében öntudatra hoz, az nem tiszta gondolat, az csak talány.

Egyiptom Perzsiát azzal mulá felül, hogy a jó és rossz már nem áll egymás ellenében, hanem, hogy a rossz a jót lényegében megragadja s megöli, de azután mint igaz bíró győzelmesen támad fel. Osiris mint az élő teremtménynek, úgy a léleknek is ura, ha az a testtől elválva tovább is fennmarad, — az emberek bírója, ki csak igazság szerint határoz, a jót megjutalmazva, a rosszat megbüntetve. Osirissal, mint a megholtak urával, kapcsolatban áll ama gondolat, hogy az alany az érzéki világ mulandósága alól kivéve van. Herodot szerint egyiptomiak voltak elsők, kik a lélek halhatatlanságát tanították, jóllehet, mások szerint, előttök e tan még ismeretlen volt. Jön ugyan elé az egyén átváltozása China-, India- és Perzsiában is, de csak arra nézve, a ki Brahimával még egészen nem egyesült. Csupán Egyiptomban jelenik meg az alany lényegileg önállóan, minthogy az holtából életre támad. Az egyiptomi vallás e tulajdonképi mysteriumában rejlik, úgy mond Bunsen, a hit a minden isteni tudatnak két nagy elvében: t. i. az emberi ész egységében a lelkiismeretet illetőleg, és a szellemisség elronthatlanságában.

Az egyiptomiaknak jutott osztályrészül a világtörténetben a nagy munka, a szellemet természetességéből kiszabadítani. Szünet nélkül kelle átdolgozniok képzetekben a világot, s azáltal gyűjteniek képzeteket. De minthogy azokat még tiszta fogalomra nem juttathatták, ugyanazért azokat

csak jelvekben, a szellem álarczájában foglalhatták össze. Az egyiptomi az emberi egyénnek gyermeke, ki- nek lelkében a képzelő tehetségek öszpontosulnak, s azért annak feladata, a természeti és szellemi életet, mint képzetet felfogni, épület-köveket a szellemi épülethez összehordani, minden egymiséget s különösséget fölvenni s képzetek- nek jelvényekben kifejezést kölcsönözni. Ezzel Egyiptom közvetítővé lön a világtörténetben, mely által a keleti mű- veltség Európába jött. Egyiptomból nyerék a görögök és zsidók bölcséleti nézeteiknek alapvonásait. Szellemi fejlő- désök tudatában, más népek ellenében, épen azért jelölék ki az egyiptomiak is mint „barbarokat“ azon népeket, kik saját nyelvökön nem beszélének. Az egyiptomiak nyelve a kopt nyelv volt.

A nép nevelészete.

A nép szelleme s ugyanannak törekvé- séhez való mérve a nép nevelészete is.

A tulajdonképeni nép Egyiptomban durva volt. Magasb képeztetésben csak a magasb ranguak, s köztök különösen a papok részesülének. Itt ismerkedünk meg a napi évvel, az éjnapegyennel, a nap- s holdfogyatkozás törvényeivel, nap- és vízórával, a naptárral, szám- és mértannal, valamint a gyógytudomá- nyal. A vallási tisztelet zene és költemény által di- csőítettett. A törvények előmozdíták az ipart, társalko- dást és szelid erkölcsöket, de gyűlölséget is az új és idegen iránt. A törvényszékek ünnepé- lyesen tartattak, a büntetések jól kiszámíttattak, de kemé- nyek valának: hamis eskü- és gyilkosságra, még rabszolga irányában is, elkerülhetlen volt a halál; az áruló nyelvét, a hamisító kezeit veszté stb. Az aggok iránti tisztelet parancsolva volt: az ifjabbaknak az öregek előtt ki kelle tér- niek s érkezésökkor fölkelniek. Fő jellemök komolyság és szigorúság; táncolni, énekelni s játszani utálat vala. Sok- nejűség uralkodott a népnél; de a papnak csak egy nő- vel kelle megelégednie. Minden nőnek gyermeke

egyenlő örökösödési joggal bírt, mivel csak az apát tarták a gyermek kútfejének, míg az anya csak tápszert és lakást nyújtott neki. Egyiptomban a gyermek kitétele nem vala szokásban; mivel a népesedés hasznosnak tartatott az állam céljára: azért neveltettek föl közköltségen aszegény gyermekek, s azért parancsoltatott meg a gonosztevő viselős asszonyokat elébb ki nem végezni, mint míg magzatukat megszülték. A szülés napja Egyiptomban nagy jelentőségű volt: e naptól húztak következtetést a szülöttnek különös végzetére. A gyermekek körülméltettek. S mihelyest a szoptatás ideje, mire dajkák használtattak, elmúlt, férfiak felügyelésére bizattak: a nőnem, mely kellő figyelemben részesült, a vásárlás és kereskedési foglalkozásról gondoskodott, míg férfiakra a házi foglalatosság és a szövöszék bizatott.

A nevelészet Egyiptomban a nép különféle osztályai szerint különböző vala. A papok és harczosok számára tudományos tanintézetek valának Thebában, Memphis- és Heliopolisban. Megkülönböztettek pedig a szerint, hogy egyik osztályban az exoterikusok, azaz azok, kik mélyebb ismeretekre még elé nem készítették, másokban az esoterikusok tanítottak. Tanárok papok valának. Tantárgyak: nyelv-, szám- és mértan, csillagászat, természetisme, zene és vallás. Az esoterikusok közé csak a papi kaszthoz tartozók vetettek föl. A herczegek különös tanképességű papok által neveltettek; nekik csak jól nevelt papfiakkal, kik már 20 éven túl valának, volt szabad társalogni, hogy minden nemtelentől megőriztessenek, mit a rabszolgákkal érintkezés által ki nem kerülhetnének. A nép és leányaik nevelése soktatása alantabb fokon állott. Teljesen mégsem hiányzottak az egyetemes képző intézetek. Platon beszéli, hogy Egyiptomban a gyermekek az olvasást együtt tanulták. „Olvasni s írni, úgymond Diodor, tanulnak, de nem mindnyájan, hanem kiválag azok, kik mesterségeket űznek.“ „A többinél legalább a házi nevelés nem hiányzott: a köznép tanulja az életre szükséges foglalatosságokat az atyáktól s rokonoktól.“ A gyermekek egyszerű tartásban részesülnek, milyen a pa-

pirkáká béle, mit hamuban megpörkölnék, a megehető vizi növények gyökei s szárjai, vagy nyersen, vagy főve vagy sültve, kenyér tönkölyből, minden nemű főzelék, paszulyt kivéve; bort soha sem ittak. Paszulyt és sertéshúst tisztáltnak tartottak. Írásnál papirost használnak, és fekete, vagy vörös tintát. Az írás- valamint az olvasástannál is valószínűleg már a kasztok elkülönzése lépett elé. Minthogy háromféle írásmód közül—levelezői, költői és képpel írói—melyeket egymásután tanulnak meg, a képjelírás tartozott egyedül a papi kasztbeliekhez. A számolás, melyre az egyiptomiak már tartományuk természeténél fogva utaltattak, különösen gyakoroltatott, s a mennyiségtan általánosan elterjedett, a nélkül, hogy mégis a matematikai studium, Platon megjegyzése szerint, Egyiptomban jó-tékony befolyást gyakorolt volna a házi ügyek vagy az állam és az élet minden mesterségére, s a tiltott önzéseket kiirtotta volna. Számtani előadásban a tanmód kitünő volt, miről Platon ekként nyilatkozik: „Szabad gyermekeknek mind azt kell tanulniok, a mit a közönséges emberek és a köznép gyermekei tanulnak, Egyiptomban egyszersmind az olvasás és írás elemeiben oktattatnak. A számolást itt kezdetben egészen a gyermeki tehetséghez mérve játékkal s gyönyörrel tanulják, minthogy a gyermekek közül többen vagy kevesben bizonyos számarányban almákat vagy koszorúkat kapnak, s minthogy ugyanazok a harczias játékok rendezése mellett, melyeknél azok helyeiket változtatják, s arany, ezüst, réz s másféle csészének felváltásánál, melyeket egymásnak kölcsönösen átadnak, a játékhöz szükségkép tartozó s hozzá illő számarányt hozzák ki. Ekkép vezettetnek a tanulók békés foglalkozásokhoz, had-vezetés és ház-igazgatáshoz; ekkép ébresztetnek mindinkább, s az állam hasznos tagjaivá neveltetnek. Minthogy mindenben, a mi méréshez tartozik, hossz-, szélesség és mélységre vonatkozik, minden embernek természeténél fogva nevetséges s gyalázatos tudatlanság a tulajdona, azért igyekeznek az egyiptomiak ugyanazt magoktól eltávolítani.“ — Testgyakorlás és zene az általános képzésből kizáratának. „A testgyakorlás és zene tanulása — úgymond Diodor — Egyiptomban nincs

szokásban, azt híven, hogy amaz az ifjuságnak veszélyes, emez pedig nem csak nem hasznos, hanem káros is, mivel az ember kedélyét elpuhítja. "Chemisben (régi földrajz szerint Egyiptomnak előkelő városa) mindazáltal testgyakorlás üzetett, és a zene vallásos czélokra használtatott. Azért mondhatja ugyanezen Diodor, „hogy a harczosok gyermekei atyjaik által harczias mozgásban gyakoroltattak,“ Herodot pedig mondja, hogy Chemis városban Perseusnak, a testgyakorlás alapítójának, temploma volt, melyben díjak kitűzése mellett testgyakorlói küzdelemek tartattak. A zenét illetőleg megjegyzi Herodot, hogy az egyiptomiak igen szorosan ragaszkodtak atyjaik zeneoktatásához, s Platon dicsérőleg említi, hogy Egyiptomban már régi korban látszottak elismerni, hogy államban az ifjuságnak jó alakítás, és jó énekekre kell szoktatatnia. „Ezek valának rendelve ünnepélyeiknél, s azokon kívül sem festésznek, sem más művésznek újításokat tenni, vagy kigondolni nem vala szabad. Ez még ma sem engedtetik meg, sem a művészetben még kevesebbé a zenében. Onnan van, hogy annyi idő óta az egyiptomiak ünnepélyes jelenetei nem silányultak, hanem inkább javultak.“

Egyiptomi köznevelészet.

Az egyiptomiak a köz nevelészet becsét már a legrégebbi időkben látszottak ismerni, mivel Diodor szerint Sesostris királynak atyja, midőn fia született, egész Egyiptomból minden gyermeket, kik ugyanazon nap születtek, összegyűjtött dajkáik- s ápolóikkal együtt, s mindnyájának ugyanazon nevelést s oktatást rendelte el, azon meggyőződésben, hogy azok, kik együtt neveltetnek, a legjobb barátok s küzdőtársak leendnek. „Ő a gyermekeket folytonos erőlködésben gyakorlál; egyiknek sem volt szabad enni, ha előbb bizonyos számú stadiumot (közönségesen 600 láb hosszut) meg nem futott. Ekként lőn igazi férfivá az ifju, testben erős, lélekben hatalmas, ki Sesostrissal együtt neveltetett, s azután nagy tettek teremtetői levének.“

A gyermeki fegyelem az egyiptomiaknál szigorú vala. A gyermekek mezitláb menének, sőt csaknem egészen meztelen,

és mint Cramer megjegyzi, egészen költség nélkül s oly takarékossgal neveltettek, hogy egy gyermeknek egész nevelése ifju éveikig csak 20 drachmába, vagy négy s fél talérba került. Maga a nép is legegyszerűbben ruházkodott, míg a fejedelmek s környezetek buja keleti fényben öltöztek. Tisztos nőknek tulajdonuk volt a fátyol, míg a kéjhölgyek attól eltiltattak.

Az egyiptomi nevelés és oktatás új átalakítása.

A nevelés s oktatás Egyiptomban új átalakítást nyert, midőn Psammetich (660—616.) az egyiptomi ügy megifjítását kísérle meg hellen s phoeniciai képző elemek által; azért kötött frigyot az atheneiek s egyéb görög államokkal, az idegeket, kik Egyiptomba önkényt vándoroltak, támogatta, s a görögöket annyira kegyelte, hogy saját fiait görög tudományokban oktattatta. „Különösen Psammetich volt első, mond Diodor, az egyiptomi királyok közt, ki az ország kereskedési piaczat más népeknek megnyitá, s az idegen kereskedőkért, kik azelőtt csak életök vagy szabadságuk veszélyeztetésével léphettek az országba, teljes biztossággal kezeskedett.“ A káirai s jóniai zsoldosokra bízta az egyiptomi gyermekeket, s azokat hellen nyelvre tanította. „Herodot szerint, azoktól, a kik akkor tanulák a nyelvet, származtak Egyiptomban a mai tolmácsok. Azok valának az idegen nyelvű első népek, kik Egyiptomban letelepedének.“ Különben idegen nyelvek Egyiptomban nem tanítottak. Csak a herczegek, kik különféle néptörzsek fölött uralkodának, értettek különféle nyelveket; s mondják, hogy Cleopatra (Ptolomaeus Epiphanes leánya és Ptol. Philometor és Physcon. nővére Physconnak az alexandrinok által elüzetése után Cleopatra ültetett az egyiptomi trónra) héber, arabs, szerecsen, syrus s több nyelven beszélt.

Míveltség és tudományosság.

Midőn nagy Sándor Alexandriát alapította s később a

világ kereskedés székhelyévé lön, a műveltség s tudományosság középpontjává is emeltetett, s valamint különösen az egyiptomi műveltség jelleme, ép úgy nevelése és oktatása idegen elemek színét is nyerte. Ekként a bölcseségnek magába tért országa ezentúl a fény és tobzodás székhelye lön. A komoly zene általános lön. Az alexandriaik, mint Athenaeus mondja, olyanokul lépének föl, kik a hangászati műveltségben legotthonosabbak valának, nem csupán cziterában, hanem férfi és női fuvolában is.

A ptolemaeusok őrizték s védték meg a művészeteket és tudományokat, mindenek előtt azon tudományokat, melyek irányt gyakorlat után nyertek, azért a mennyiség, csillagászat, gyógytan, nyelvtudomány és történelem képezték a tanulmányozás középpontját. Talán soha sem becsültezt a történelemben a tudomány annyira, mint a Ptolemaeusok által Alexandriában. Ugyanott a muzeum királyi palota szerű épület képezte az Egyiptomba vándorolt görög tudósok számára a lakhelyet s tanintézetet. Itt valának közös ét- s háló termeik. Itt, kizárólag a tudományokat, fejedelmi költségen éltenek; itt tarták nyilvános vitatkozási gyakorlataikat. Alexandriában élt a görög Nikomachus, a számtan tudós alapítója, — Diophantus az egyenlet teremője. Alexandriában kezdődött Aristillus és Timochatissal (300 év Kr. e.) a tudományos csillagászat; s itt tevék csillagászati észrevételeiket is Eratosthenes, Aristarch, Hipparch s Claudius Ptolemaeus. A jelvisme csodás országában végződött a római s görög világ, — és joggal, minthogy a római világ vége felé keletivé, azaz kényűrivá lön, s a görög bölcsészet s művészet végtére keleti titoktan- s ábrándosságban enyészett el.

A jelvisme mint oktatás.

Az egyiptominak minden igazsága jelvényekben találta-tik. A szellem küzd, hogy magát tisztában szemlélhesse; de az még önmagára nézve talány, s azért tűnik fel rejtélyesnek is jelvényekben, titkokban. A titkok leleplezése, jelvények értelmezése, azaz maga a jelvisme vala az oktatás. Maga a csillagászat is, mely az egyip-

tomiak előtt egyszersmind vallásos és gyakorlati tudomány, lényegileg jelvényesen kezeltetett, s a csillagok conjecturái úgy tűnnek fel, mint Osiris és Isis története. A tudomány, mely Egyiptomban tanítatott, vallás-jelvényes természet-történet vala. Az egyiptomi szellem annyira a jelvismébe foglaltatott, hogy az a jelvény jelentőségét nem csak magára nézve, hanem azt a jelvényben és jelvényen is bírta s szemlélte. Papok s laikusok csak rejtélyes képjelekben beszélhettek, s az ő képzések és nevelések csak mumia-féle és szögletes képzés volt, mely semmit mást, mint merev, bábész s tépelődő embereket fejleszthetett, kik azért akként magukba szállottak, minthogy azok a szellem és a természet ellenmondását, önmaguk talányát meg nem oldhatták, s azért egyrészt a részlegesség iszonyu elfogultsága- s elszigeteltségében, vad érzékiségben afrikai keménységgel éltenek, s másrészt szellemökkel megszabadulás végett küzdének, s e küzdelmek, tünődések és ábrándozásokban, óriási gépszerű munkák mellett tanuskodnak. — Szóval: az egyiptomiaknál a szellem még nem bontakozhatik ki nevelés által a természet békói közül, s az öntudat tisztaságára még nem emelkedhetik. Az érzéki és szellemi még elegyítve van, s csak jelképekben mutatkozik: az egyiptomi nevelészet jelképes nevelészet.
